

Peeter
 Suur.

Kolm könet.

Protojerei A. A. Tiisik'u toimetusel
Eesti keelde tõlkinud J. T.

Tallinna Kubermangu Karskuse Kura-
toriumi väljaanne.

Peeter T., 1905

г. Ревель, 1905 г.

Типография Эстляндскаго Губернскаго Правленія.

Põhifond

Peeter

 Suur.

Kolm könet.

Protojerei **S. A. Tiisik**'u toimetusel
Gesti keelde tõlkinud **J. T.**

Tallinna Kubermangu Karskuse Kura-
toriumi väljaanne.

Fr. R. Kreutzwaldi nim.

Eesti NSV Riiklik

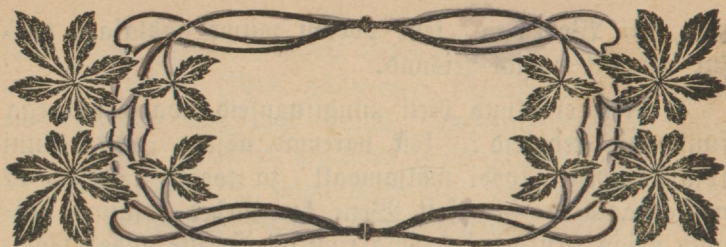
Raamatukogu

EA 8335
г. Ревель, 1905 г.

Типографія Эстляндскаго Губернскаго Правленія.

9(47) „16“

Дозволено цензурою — г. Юрьевъ, 12-го Августа 1905 года.

Peeter Suur.

I.

Peetri kaswatus ja isewalitsuse algus.

~ ~ ~ ~ ~

Raks aastasada tagasi ei olnud Wenemaa kaugeltgi nii wägew ja tugew kui praegu. Küll oli ta siisgi juba tuhanded werstad pikuti ja laiuti; kuid elanikkusi oli tal — suurusega wõrreldes — õige wähe ja pealegi oliwad need wäga waesed ja rumalad. Iga maa on ainult siis rikas, kui temas käsitööd, teadused ja kunstid õitsemas, kui temal palju wabrikuid ja töökodasi on, kui ta suurel määdul igasuguseid kaupasi walmistab — nii hästi oma elanikkude tarwituseks kui ka wõderaste rahwastega kauplemiseks, maa rikkus suureneb ka wõderamaalastega kauplemise waral: aga muuiseel Weenemaal, enne Peeter Suurt, ei leidunud seda peaaegu mitte sugugi. Kuna teistes Euroopa riikides käsitööd, kunstid ja teadused juba kaugele edene-

nud, oli Wenemaa selle poolest mitme aastasaja jooksul peatselt paigal seisnud.

Meil ei olnud dieti mingisuguseid wabrikuid ega suuremaid tehaseid: kõik paremad asjad, riie test kuni sõjariistadeni, toodi väljamaalt ja toojad olivad ka väljamaalased — sest Wene kaupmehed sõitsiwad ainult väga arukordadel oma riigi piirist üle, lähedat läbikäimist väljamaalastega pidasiwad nad peaaegu surmanuhkluse wääriliseks patuks. Alati sõjawäge oli Wenemaal väga vähe; sõja ajal kutsuti kõik mõisnikud teenistusesse ja need pidivad ratsa ja jala sõjamehi — oma teenijate hulgast — kaasa tooma. Wäesalkade fuurus oli mõisniku rikkuse järele: ta pidi neid ju omal kulul üles pidama. Muidugi ei wõinud niisugune sõjawägi, mis sõjaga harjumata, wiletsalt õpetatud ja halwas sõjariistus, Euroopa naabrirahwaste harjunud wägedele vastu hakata; wiimased wõitsiwad wenelasi harilikult ikka, nende rohkesti ja wahwusest hoolimata. Minult kantsi müüride taga ostasiwad meie esivanemad waenlastele vastu panna, aga lagedal wäljal juhtus väga harwa, kui wenelaste korratumad salgad rootslaste wõi poolakate kallaletungimise ees seisma jäiwad.

Wenelased hakkasiwad juba ammugi aru saama, et nad oma wägeruse suurendamiseks peawad oma läänepoolsetelt naabritelt mõndagi õppima; nad tegiwad mitmel korral ka selleks katsed, aga kahjuks äpardasiwad need katsed enamasti ikka.

Juba tsaar Joann Girmus tundis ära, kui tarwiline Wenemaale mere rand oleks, mille kaudu ta

saaks oma laewadel teiste rahwastega ühendust ajada ; ja pidas pikkasi sõdasi Päänemere rannamaade omandamise pärast, aga need sõjad lõppesiwad Wenemaale õnnetumalt. Nad ei wõitnud maid juurde, waid kaustasiwad koguni tüki kaldamaad ära, mis ammu ajast Wene omanduseks olnud. Joann Hirmus kutsus Wenemaale ka osawaid wäljamaa meistri, et nad oma oskumist wenelastele õpetaks, aga naabruses elawad sakslased — Wiivi rüütliid, — kes Wenemaa tugewamaks saamist kartsiwad, oliwad seal takistamas.

Peale Joann Hirmust katsusiwad Wene tsaarid mitmel korral oma rahwast hariduse poolt teiste rahwaste wääriliseks teha, aga see õnnestas alles Wene riigi esimesele ja kõige kuulsamale Keisrile, Peetrile, keda täie õigusega Suureks nimetatakse ; sest oma tarkuse ja kindla tahtmise waral elustas ta Wenemaa tugewust ja nüüd, tema näidatud teed laudu edasi sammudes, on Wenemaa üheks kõige wägewamaks riigiks kosunud.

Selle tähtsa mehe eluloost tahtsimegi täna kõnelda.

Peeter Suur, kes 30. mail 1672. aastal sündinud, oli tsaari Aleksei Mihailowitshi ja tsaarikaasa Natalia Kirillowna Narodshkina poeg. Warematel aegadel oli lugu nii, et kui tsaaril naisewõtmise mõtted tuliwad, siis koguti terwest Wene riigist kõige ilusamaid neidusi kokku, ja nende hulgast walis tsaar omale kaasake. Kuid tsaaril Aleksei Mihailowitshil ei läinud kosjad täitsa harilisel kombel.

Peale esimese naise, Maria Iljinitshna Miloslavskaja surma käis lest tsaar sagedasti oma lähedase ametniku Artamon Sergejewitsh Matwejewi juures wõersil. Matwejew — wäga tark ja selle aja kohta isegi haritud mees — oli saadikute priklasi (nõuukogu) ülemaks ja wõeraste riikidega läbikäimise juhatajaks; seal juures tuli tal sagedasti wäljamaalastega kokku puutuda. Matwejew ise elas ka osalt wäljamaa kombel. Waja oli tal Lääne-Euroopa moodi seatud, wäljast toodud majariistadega, seinakelladega, piltidega kaunistatud. Peale selle oli Matwejew wäljamaalastele nii kaugelt järele aimanud, et ta oma abikaasat ja tütreid luku taga, teiste silma eest warjul ei pidanud, nagu see muudel Wene kõrgematel isikutel wiisiks oli.

Ükskord tutvustas Matwejew tsaarile oma wana sõbra, wäese mõisniku Kirill Poluektowitsh Narõshkini tütar, kes tema juures kaswatusel oli. Sõus, alandlik ja jumalakartlik Natalia Kirilowna hakkas tsaarile meeldima; igal külaskäigul kõneles tsaar tüki aega noore neiuga ja wõttis wiimaks nõuuks, Nataliat kosida.

Korraks Matwejewiga kõneledes tähendas tsaar: „Mis ja mõtled, Sergeitsh, kas sinu kasutütrel ei oleks juba mehelemineku aeg kätte jõudmas?“

„Aeg oleks juba käes, tsaar,“ kostis Artamon Sergejewitsh, „kuid kahjuks ei ole tüdrukul peatselt mitte sugugi kaasawara.“

„Noh, mis siis, otsime neiuks kosilase, kes ise nii rikas on, et mõrsjalt kaasawara ei püüaks,“ sõnas tsaar lõpuks.

Mõne aja pärast tegi tsaar jälle asjaft juttu :
„Ma olen ju sinu kasutüttele peigmehe leidnud.“

„Kelle siis, walitseja?“

„Iseene ise ikka, Sergeitsh.“

Raua ei tahtnud Matwejew õnne uskuda, mis waelele neiule osaks saanud, kuid tsaar kuulutas oma waliku warsti awalikult wälja ja astus abielusse, millest meile kuulus keiser sündis.

Tsaar Aleksei Mihailowitshil oli weel wiis poega esimesest abielust (ülepea oli tal kuusteistkümme last), aga need pojad oliwad kõik wäga haiglased ja nõrga kehaga; kolm poega suriwad hoopis noorelt ära. Tsarewitsh Peeter ei olnud aga mitte niisugune; hällis juba näitas ta oma rohket terwist, jõudu ja elawat iseloomu, sellega oma wanemat ütle mata rõemustades. Ta hakkas wäga warakult kõnelema ja käima; rahwa jutu järele olnud Peeter nii elawa loomuga pois, et ei ole sugugi käinud, waid alati ja ikka jooksnud.

Peeter käis neljat aastat, kui ta isa ära suri, ja kõige wanem wend — Feodor Aleksejewitsh troonile sai.

Tsaari Feodor Aleksejewitshi ajal oli tsaarikaasa Natalia Kirillowna, kui ka tema sugulaste ja poolehoidjate, seal hulgas ka bojar Matwejewi, seisukord kaunis halb; ja tsaarikaasa elutses hoopis wäikeselt, ilma et oleks tsaarikoja liikumistest misgit osa wõtnud. Selle mõjul kaswas weike tsarewitsh Peeter ilma nii walju järelewaatuseta, kui tsaari lastel muidu kombeks.

Tema loomuelamus suurenes iga aastaga ja ta wiitis oma aega rõemsate ja mürarikaste mängudega, enamasti wabas õhus; tagajärjeks oli, et noore tsarewitshi terwis ja jõud ükslugu tugewamaks läksiwad. Kahaksa aastaselt oli Peeter nii suur ja tubli pois, et igauks oleks teda kaheteistkümnne aastaseks pidanud.

Wanal ajal ei saanud Moskwa tsaari lapsed noores põlwes kuigi palju õppida; kuid tsaar Aleksei Mihailowitsh mõttes teistiti.

Ta tahtis, et tema pojad kõike, mis wõimalik, õpiksid ja kutsus nende juhatajaks Simeon Polotski, kes sellel ajal üks kõige targematest meestest oli. Selle õpetatud munga juhatusel õppisid wanemad tsarewitshid, Aleksei ja Feodor, nii tublisti, et hiljemalt isegi wäljamaalased nende oskamise üle imestasid.

Peetriga oli lugu teine. Temal ei olnud kedagi hoolitsejat, peale tsaarikojast eemale saadetud ema, ja kedagi ei olnud temal õpetajaks. Pois sai seitsme aastaseks, siis anti ka temalegi küll kooliõpetaja; aga see ei olnud nii kuulus õpetlane, kui tsarewitshi wane matel wendadel, waid wähesse haridusega, pealegi kawnis arusaamata ametnik, Nikita Sotow. Ta hakkas Peetrile waimulikkude raamatute lugemist õpetama, nagu sel ajal kombeks, aga Peetri sarnatsele poisile oli sellest wähe. Peeter tahtis kõike teada, tahtis kõigest aru saada; alalõpmata pani ta Sotowile küsimusi ette, aga koolmeister ei suutnud sagedasti kannatamata õpilase tahtmist rahustada. Sellepärast pidi Peeter mõndagi omal jõuul undma õppima wõi endale juhtumisi õpetajaid otsima.

Suhtumisi leidis Peeter omale arwuteaduses — matematikas — õpetaja; teaduses, mida niihästi sõjawägede juhataja kui ka lihtne laewa=ehitaja tarwitab, ilma milleta ei saa kindlust ehitada, ei suurtükki wälada ega mingisugust masinat walmistada.

Lugu oli nii. Bojar würst Dolgorukow sõitis sadikuna wäljamaale ja tuli enne ärasõitu ka noort tsarewitshi jumalaga jätma. Tutu sees awaldas Peeter kahetsust, et silma waral ei saa asjade kaugust õieti järele arwata.

„Ei ole tõsi, tsarewitsh, mõeta saab küll,“ kostis Dolgorukow; „sakslastel on niisugune kolmejalgne riist, ise nimetawad nad seda astrolabiaks, — sellega wõib igat kaugust mõeta.“

„Kas tõesti?“ rõemustas Peeter, „muretse mulle ka niisugune riist, bojar!“

„Täidaksin küll healmeel sel sinu soowi, kõrgus, aga ei saa: mul oli korraks üks astrolabia, kuid läks kautsi, ja teist niisugust ei ole terwes Moskwas leida.“

„Too mulle siis wõeralt maalt üks kaasa, kas kuuled, bojar, tingimata too kaasa!“

„Kuulen, kõrgus, pead aga minu tagasi tulekuni ootama!“

Dolgorukow pidas sõna, ja tõi Peetrile riista, mida noor tsarewitsh nii wäga saada tahtis. Peeter asus rõemuga „meretaguse mäguriista“ kallale; kuid rõem andis warsti kurbtusele aset. Dolgorukow teadis,

mida astrolabiaga teha saab, aga kudas kallale asuda, sellest polnud tal aimugi. Ei teadnud Sotow, ega teisedgi tsarewitsshi ümbruskonnas, kudas astrolabiaga talitada. Küüsiwad Saksa tohtri käest — kas ta ehk ei tea? aga ka tohtrilgi ei olnud asjast aimu. Tohter lubas siiski mehe wälja otsida, kes astrolabiaga ümber käia oskab, ja töigi warsti õpetaja. See oli hollandlane Franz Zimmermann, Kofujewi agulist, kus kõik wäljamaalased elasiwad, kes Wene tsaaride teenistuses oliwad wõi kauba asjade pärast Wenemaal asusiwad.

Zimmermann seletas Peetrile, kudas astrolabiaga talitada, ja hakkas pealegi temale geometriat — määrdetmise kunsti — ja muid arwuteaduseid õpetama. Peeter jäi Zimmermanni wäga armastama ega tahtnud hollandlasest peatselt lahkuda, kõike wälja uurides, mida see wähegi teadis. Zimmermanni abil sai Peeter ka teiste wäljamaalastega tuttawaks, kes Moskwas elasid. Nende seas oli palju inimesi, kelle käest wõis mõndagi õppida, nad elasiwad lõbusalt ja sellepärast ei ole ime, et elaw tuline Peeter ennemalt Kofujewi agulis wiibis, kui oma igawas loosis. Wäljamaalased, kelle seas Befort ja Gordon iseäranis ähtsad oliwad, aitasiwad Peetril ka „mängu sõjawäge“ korda seada.

Suba lapsena armastas Peeter mitmesuguseid sõjamängusi wäga kirdeliselt ja mängis oma kasuwendadega arutihhti soldatit. Noorel tsarewitsshil oli muidugi hulgana igasuguseid mänguasju, aga kõige rohkem armastas ta niisuguseid, mis sõjaoluga ühenduses. Korra

kingiti talle weikene mõel. Tšarewitš ei teinud teistest mänguasjadest enam wäljagi, pani mõega jalamaid wõõle ja kandis teda päewad läbi, isegi wõõseti ei ratfinud ta mõegast lahkuda, waid palus, et see tale woodisse pandaks.

Suuremaks kaswades ei jätnud Peeter oma mängusi poolestgi maha, waid hakkas neid weel rohkem armastama. Oma mänguseltsilistele lisaks kogus ta suure hulga lossi teenijaid, waeseid mõisnikkusi ja muid wabatahtlikka ja asutas neist weikese sõjawäe, mida löbu-wäeks (ПОТЪШНОЕ ВОЙСКО) nimetas. Oma löbu-soldatisi lastis Peeter wäljamaa kombel riidesse panna ja õpetada, ja asutas neist wiimati kaks terwet polku — Preobrasšenski ja Semenowski polgud. Nimes pandi kahe Moskwa lähedase külla järele, kus tšarewitš oma aega kõige rohkem wiitis, wäge õpetades ja harjutuslahinguid pidades.

Selle aja sees sai Peeter juba tšaariks. Nas-tal 1682 suri tšaar Teodor Aleksejewitš ära; tal ei jäänud lasti järele, ega määranud ta ka kedagi omale järeltulijaks. Tšaari Aleksei Mihailowitšhi poegadeist oliwad siis ainult kaks elus — tšarewitšid Joann ja Peeter. Kuueistkümmne aastane Joann oli küll wägnem, aga ta oli nõrga kehaga, fidus alati, ja näis walitsemiseks hoopis kõlbmata olevat. Tertwet, tugewat ja erkutule sädet, Peetert armastasiwad kõik ja kuulutatiwad talle suurt tulewikku ette; aga ta oli kõigest kümne aastane. Kuuatpidasiwad hojarid nõuu, kumb wend peaks tšaariks saama, ei jõudnud aga lõpuliselt otsusele. Siis wõeti nõuiks

Moskwa rahvalt küsida, keda ta tsaariks tahab.

Bojarid astusivad lossi trepi peale ja patriarh küsis kokku tulnud rahvahulgalt: „Keda tahate tsaariks — kas Joanni wõi Peeter Aleksejewitshi?“ Igalt poolt kostiswad waljud hülüded: „tsaariks olgu Peeter Aleksejewitsh“; ja nii sai kümne aastane Peeter Moskwa auujärjele.

Muidugi ei saanud ta ise riigiasjasi korraldada ja walitsuse eest hoolitses tema ema, tsaarikaasa Natalia Kirillowna, ühes oma sugulastega. See ei wõinud kadunud tsaari Feodori ema sugulastele, Mi-loslawskitele meeldida; iseäranis pahane oli üks tsaari Aleksei Mihailowitshi wanematesti tütretest, tsarewna Sofia.

Sellel ajal ei peetud tsaari tütreid nii waljusti finni, kui waremalt, mil neid naiste-hoonest — tere- mist — kusagile wälja ei lastud ja ainult näputööle õpetati; ja tsarewna Sofia sai ühes oma wendadega Simeon Polotski käest õpetust. Ta oli suurte loomu- andidega ja teadusehimuline naisterahwas, tundis riigiasjade kohta suurt huwitust ja wõttis tsaari Feodor Aleksejewitshi ajal walitsemisest osa. Nii pidi ta õige pahaselt pealt waatama, kui wõimus wihatud wõeraema ja selle omaste kätte läks; ja Sofia tegi otsuseks, walitsust oma kätte kiskuda, maksu mis maksab.

Paraja abinõuu walitsuse püüdmiisel arwas Sofia küttide sõjawäes — streletsites — leidwat. Streletsid sünnitasiwad alalise sõjawäe, mida tsaar

Joann Hirmus asutanud. Rahu ajal elasivad streletsid Moskvas, iseäralises Streletsite agulis, tegivad käsitöösi ja ajasivad kauplust. Kirjeldatamal ajal olivad streletsid oma ülemate peale pahased. Pealitud fundisivad neid oma kasuks tööd tegema ja jätsivad sagedasti streletsite palga wälja maksmata. Seda pahameelt oskas tsarewna Sofia osawalt tarwitada. Tema poolehoidjad hakkasivad streletsitele salamahhi seletama, et noore tsaari sugulased — Narõshkinid — kõiges süüdi on. „Narõshkinid ei rõhu mitte ainult teid, streletsisi,“ seletasivad kihutajad, „waid katsuwad ka tsarewitsch Joannile ja tema õdedele, kes teie wastu sõbralised, igal kombel kurja teha.“

Streletsid jäiwad seda kõike uskuma, ei julgenud aga awalist mässi alustada. Siis kihutasivad kaks Sofia abilist Streletsite agulist läbi, suure kiisaga, et Narõshkinid olemat tsarewitsch Joanni ära tapnud.

Streletsid jäiwad rahutumaks, haarasivad sõjariistad kätte ja kogusivad Kremli juurde.

Tsaari lossis äratas sõnum streletside mässamisest snurt kohkumist; taheti küll Kremli wärawaid finni panna, aga oli juba hilja. Streletsid tungisivad lossi sisse, wandudes ja karjudes, et Narõshkinid on tsarewitsch Joanni ära tapnud. Bojarid katsusivad neid rahustada, kuid asjata.

Siis toodi tsarewitsch Joann wälja; see seletas streletsitele, et teda pole keegi tappa mõtelnud ja et Narõshkinid temale misgit kurja teinud ei ole. Stre-

letsid jäiwad segaseks ja, kui endine armastatud ülem Matwejew neid koju minekule manitses, oliwad walmis sõna kuulma ja hakkasiwad laiali minema. Aga õnnetuseks asus uus streletsite ülem, würst Dolgorukow, keda sõjamehed wihkasiwad, nende kallale ja hakkas neid mässu eest mitmesuguste nuhtlustega ähwardama. Streletsid wihastasiwad, löiwad Dolgorukowi surnuks ja tungisiwad — Miloslawskite kihatusel — uuesti lossi sisse. Seal tapsiwad nad Matwejewi ära, surmasiwad ka palju muid bojarisid. Tsaarikaasa armsam wend Iwan Kirillowitsh Narõshkin löödi, tsaarikaasa palwetest hoolimata, peatselt tsaari silme ees maha.

Mitte korda ei karjatanud Peeter, nii paljude kallite inimeste tapmist nähes, mitte üksigi piisar ei tulnud tal silmist; aga sellest ajast peale jäi ta pea pisut wärisema, ja see häda kestis kuni surmani.

Streletsid, kes Moskwas täieliselt peremeheks jäiwad, sest teist wäge seal ei olnud, nõudsiwad esmalt, et tsarewitsh Joann ühes tsarewitsh Peetriga auujärjele tõstetaks; hiljemalt weel, et tsarewna Sofia riigiwalitsejaks seataks, kuni mõlemad tsaarid täieialiseks saawad. Need nõudmised leidsiwad täitmist ja noor tsaar, ühes tema sugulastega, heideti riigiwalitsusest kõrwale.

Skeenese hoolets jäetud Peeter wiitis oma aega õppimise ja lõbustustega, aga just need lõbustused walmistasiwad Weneriigile sõjawäe ja laewastiku, mille waral ta Europa tähtsamate riikide hulka tõusis.

Peeter, kes ise kõike tundma õppida, ise kõik läbi teha püüdis, alustas oma „lõbu“-sõjaväes teenistust lihtsoldatina, aja jookkul kõiki aunjärkusi läbi minnes; isegi esimese Türgi sõja ajal (Mosvi ümberpiiramisel) kandis ta ainult Preobraschenksi polgu suur-tükivõudu komanderi nime. Esiolgu oliwad enamasti väljamaalased lõbu-sõjaväes ohvitserideks; nad andsidwad Europa wägede kombel õpetust, sest ainult lääne-europlaste sõjakunsti waral wõiswad Wene sõjamehed oma wägewatele waenlastele wastu panna. Lõbusõjavägi õppis kindluseid ehitama ja kaitsma, sõja-teaduse kohaselt; ta õppis aga ka niisuguseid kindluseid ümber piirama. Wägi jautati harilikelt kahte osasse, ühed oliwad kindluseid kaitsmas, teised piiramas.

Maawäega tegi Peeter suuresti tööd, kuid weel rohkem hoolitses ta laewastiku eest. Peetril oli osawõtmine ja armastus laewawäe wastu hoopis juhtumisi tõusnud.

Ükskord Timmermanni saatel Ismailowi külas hullkudes asus Peeter aitadesse, kus mitmesuguseid wanu ja tarwitamata asju hoiti ja leidis sealt lootfiku, mille sarnast ta weel näinud ei lohnud. Timmermann seletas, et see lootfik on Ing ise laadiline, ja et tema peal wõib purjedega isegi wastu tuult sõita. Paat oli wigastatud; aga Timmermann tõi oma suguwenna Branti, kes lootfiku ära parandas ja warsti sai Peeter Ismailowi tiigil sõidutada. See paat andis Peetrile esimese mõtte laewade ehitamiseks ja kannab sellepärast „Wene laewastiku wanaisakese“

nime. Ta on praegugi veel alles, ja seisab nüüd Peterburis, Peeter-Pauli kindluses. Tiik, millel Peeter paadiga sõitis, oli õige weike ja hakkas kõrgele laewasõitjale tüli tegema — waewalt sai ta paadi sõiduhoo sisse, kui juba ninapidi kaldasse kinni sõitis wõi madala paiga peale sattus. Suure lootisega sõitmine oli Ismailowi tiigil wõimata, wäljamaa sõjalaewadest, fregattidest ja muundest, millest Brant noorele tsaarile nii palju seletanud, ei maksnud jutugi teha. Noor tsaar tahtis aga ise niisuguseid laewasid ehitada ja nendega sõita. Selle mõjul hakkas ta paika otsima, kus laewasõiduks rohkem ruumi oleks.

Suhtumisi ütles keegi Peetrile, et Moskwas 120 wersta kaugusel on suur Perejaslawi järw — üle kümne wersta pikuti ja laiuti. Seda kuuldes lõi tsaari noor kannatamata süda põlema. Ta tahtis ise waatama minna, kas järw laewasõiduks tõesti nii sünnis on, nagu kõneldas. Aga kudas eesmärgile saada? Kas emakeselt otsekohe järwe waatamiseks luba küsida? Võib olla, et ema luba ei anna ja siis? Peeter sõidab Troitski kloostriisse Sumalat paluma, ja sealt ruttab Perejaslawi järwele. Järw oli tsaarile väga meelepärast, ja ta hakkas emakest Natalia Kirilownat lausa paluma, et teda sinna laewasid ehitama lastaks.

Tsaarikaasa tõrtus küll oma püsimata poega kauaks ajaks ära lubamast, pealegi veel niisugusele hirmsale, Wenemaal tundmata ettemõttele, nagu laewade ehitusele. Aga kui Peetrile midagi pähe tuli,

siis oli temast raske jagu saada. Tsaarikaasa tõrkus ja tõrkus, kuid wiimaks lastis ikkagi poja teele, pojale kinnitades, et ta ennast hoiaks ja wõimalikult kärmesti Moskwasse tagasi tuleks; tsaari kaaslased saiwad käsu, noortmest hoolega hoida.

Rõemus Peeter wõttis Branti ja mõne muu laewa-meistri kaasa ja lendas Perejaslawi, kus ta oma harilise tulidusega ja wäsimata olekuga tööle asus. Warsti kaswas järwele terve laewastik — kaks fregatti ja hulgakene weiksmaid laewu; kus juures tsaar ise lihtsa puusepa ja treialina töötab, nagu emale saadetud kirjadest näha, kus ta ennast „töö kallal olijaks“ nimetab. Ei ema palwed, ega misgi muu asi ei suutnud Peetrit laewasi unustama sundida.

Tsaarikaasa Natalia Kirillowna mõtles siis oma feitsmeteistkümnne aastast wägilast poega abielusse panna, lootes, et naisuke teda kauemalt kodus kinni hoiab. Januari kuul 1689. a. oliwad Peetri pulmad Gudokia Feodorowna Popuhinaga, ja kaks kuud hiljemalt leiame Peetri jällegi Perejaslawist.

Tsarewna Sofia, kes seniajani täitsa iseseiswalt walitsenud, hakkas nüüd oma wõimu kadumist kartma. Eiotsja ei pidanud ta Peetri lõbustusi endale kardetawaks ja rõemustas koguni, et need noore tsaari Moskwas ja walitusetegewusest eemale meelitawad.

Walitsejanna poolehoidjad näitawad rahwale noore tsaari lõbusa elu peale, seletawad, et ta wäljamaalastega läbi käib, ja katsuwad seega teda lihtsate wenelaste filmis, kes igat wäljamaalast waleusu-

liseks peavad, langetada. „Meie tsarewna“, seletasivad kibutajad, „palub wahetpidamata Jumalat, aga seal, Peetri juures, ei ole muud kui orel ja wiilite mängimine.“ Aga wähe haawal, mida juuremaks Peeter kaswas, pidi tsarewna Sofia ära tundma, et noorel tsaaril endal tubli tahtmine olemas, et ta pahal meelel Sofia walitsuse peale waatab ja warsti ise tahab tsaariks olla, mitte ainult nime järele, waid päriselt. Walitsejanna wõttis nõuiks oma seisukorda lõpulikult kindlaks teha ja pööras jällegi streletsite poole.

Streletsitele hakkati jälle seletama, et noor tsaar ja tema sugulased streletsite ustawat kaitsjannat tsarewnat Sofiat rõhuvad, kui ka et Peeter tahab streletsite wäge täitsa ära kautada ja nende asemele oma lõbu-wäge seada. Streletsid jäiwad jälle rahutumaks; siisgi tõrkusiwad nad hirmsa kurtöö wastu, kui nende ülem Shaklowitõi neid tsaarikaasa Natalia Kirillowna ja tema omaksete äratapmisele kutsus. Shaklowitõi sai wiimaks ometi mõne mehe, kes hirmsale teule walimis oliwad.

Peeter ajus sellel ajal Moskwa lähedal Preobraschenjski külas, ühes oma naise ja emaga. Ühel öösel kibutasiwad kaks streletsit Preobraschenjskisse ja teatasiwad noore tsaari kaaslastele ähwardawast hädaohtu. Tsaarikaasa Natalia Kirillowna ja bojarid löiwad hirmsasti kartma ja ruttasiwad tsaari üles äratama. Kohkunud Peetrit tuliwad esimese streletsite mässi koledused ja onude äratapmine meelde, ja ta kibutas jalamaid, kase kolme mehe saatel, Troitski

kloostriisse, selle tugewate müüride warju ja püha Sergei kaitse alla. Moskwasse ulatas warsti sõnum, et tsaar Peeter pidanud Troitskisse põgenema, tsarewna Sofia ja tema poolehoidjate tagakiusamise eest. „Tsaar läks Troitsa kloostriisse warjule ja kutsus sinna oma truusi wisi alamaid“, kuuldus igal pool.

Kohe sõitsiwad Troitskisse suurem osa bojarifi ja muud tähtsaid inimesi; sinna läks lõbu-sõjawägi, läks ka terve streletsite polk, polkownik Suharewi juhatusel. Sofia kohkus ära ja katsus kõigest jõuust wennuga lepitust teha, aga oli juba hilja. Usjatatalt saatis tsarewna ühe bojari teise järele — need jäiwad Troitskisse ehk tuliwad tühjalt tagasi. Ta katsus ka patriarhi saata, kuid wiimane heitis lausa tsaari poole. Tsaari käsu peale saatis suurem osa streletsite polkusi omad wolimehed Troitski kloostriisse, kuhu ka riigiteenistuses olewad wäljamaalased Nemetskaja slobodast — Saksa agulist — läksiwad.

Siis tahtis tsarewna Sofia ise wenna juurde sõita, aga poole tee peal tuliwad tale Peetri saadikud wastu ja sundisiwad teda, peaaegu wägisi, Moskwasse tagasi sõitma. Walitsejanna tundis ära, et on täiesti wõidetud, ja andis Shallowitõi kui ka teised nõuumehed wälja. Need surmati jault ära, muist saadeti kaugele wangi, tsarewna ise sunniti kõigist walitsuseasjadest lahkuma ja Nowodewitschi kloostriisse asuma.

Sellest ajast (1689. aastast) algab Peeter Aleksejewitschi isewalitsus; ehk küll Joann Aleksejewitsch

weel 7 aastat elas, kuni surmani kõige tsaariaun osaliseks oli, pidulistel juhtumistel ennast rahwale näitas, teiste riikide saadikuid wastu wõttis — aga riigi walitsemisest ei wõtnud tsaar Joann mitte sügugi osa.

Kuid esimesel wiiel aastal ei teinud Peeter isegi, nooruse mõjul, riigiasjadega suuremat tegemist, waid jättis nad bojaride hooletaks, kelle seas esimesel paigal tsaari onu Lew Kirillowitsh Narõshkin ja kaswataja würst Boris Aleksejewitsh Golitsõn oliwad. Peeter ise õppis edasi, igalt poolt teateid kogudes ja kõhe tegewusele tarwitades.

Peale Sofia kõrwaletoiemetamist ruttas Peeter jällegi armastatud Perejaslawi järwele ja alustas laewade ehitamist endise tulidusega. Ühe suwe wiibis terwe tsaari õuekond, ühes tsaarikaasjadega, Perejaslawis. Aga ka Perejaslawi järw jäi tsaarile, kes laiemat, oma tahtmise kohast wett otsis, warsti kitsaks. Ta sõitis korraks Kubeni järwele — see oli suur küllalt, kuid liiga madal, ja nüüd hakkas tsaar merele igatsema. Sellel ajal oli Walge meri Wenemaal ainumaks mereks, mille kaudu wõis muude Euroopa riikidega ühendust sobitada, — ja Peeter sõitisgi Arhangliski.

Ena tõrkus jällegi, poega nii kaugele ja kardetawale teekonnale õnnistamast, laskis aga wiimaks ometi, kui oli „tema muutmata igatsust ja suurt tahtmist“ näinud. Enne ärasõitu laskis Natalia Kirillowna tsaaril tõutada, et ta laewast ükõnda waa-

tab, aga nendega sõitma ei lähe. Tsaar sõitis suure kaaskonnaga Arhanglisse; ja waewalt oli ta igatsatud merd silmanud, kui juba emale antud tõutuse unustas.

Arhangelsk, ainumas Wenemaa mereäärne linn, mille kaudu wõis wäljamaaga kauplemist ajada, oli kaunis elawa liikumiseega. Dwina jõel toodi süa sifemistest maakondadest wilja, puid, raswa, nahkasi ja müüdi wäljamaa kaupmeestele, enamasti inglastele ja hollandlastele. Wäljamaalased, keda Arhangelskis palju käis — wahel oli seal tükki sada wõeraid laewu — tõiwad hulgana mitmesuguseid kaupasi, mida Wenemaal ei olnud, asutasiwad oma kaupluseid ja selle mõjul oli Arhangelskis juwetuudel väga elaw ja rohke liikumine walitsemas. Uulitsatel käis paljaksäetud nägudega inimesed, lühikestes, wenelaste meelest imelistes ülikondades, kostis wõeras kõne. Ega siis ime ei olnud, et Peetrile, kes wäljamaalastega ligemalt tuttawaks saada ja neilt mõnda Wenetiigile kasulikku õppida püüdis, Arhangelski elu väga meeldis. Ta tegi mitmete wäljamaa kaupmeeste ja laewakipparitega tutwust ja wiitis nende juures päewad läbi, wäljamaa olu üle pärides.

Muidugi mõista, et Peeter kõiki Arhangelskisse tulewaid laewu hoolega waatas. Korraks ei suutnud ta igatsusele wastu panna, et näha, kudas wäljamaa meremehed lagedal merel toime saawad, ja sõitis nendega kaasa. Pool Walget merd oli juba läbi sõidetud, enne kui kaaslased tsaari tagasiõitmisele meelitada jõudsiwad.

Küll kohkus tsaarikaasa Natalia Kirillowna, kuuldes, et tema püsimata poeg on oma tõutuse murdnud ja ennast toledate, äraandliste mere-laenete hoolde usaldanud. Ta kohkus wäga ja hakkas igas kirjast Peetrit paluma, et ta ruttu Moskwasse tagasi tuleks. Peeter leidis aga ikka põhjuseid, mille waral sai oma ärasõitu wiivitada, ja seletas, et ootab veel mõne laewa kohalejõudmist.EMALE andis ta nõuu, mitte kurwastada, kuna tsaarikaasa ise teda Jumalama kaitse alla annud. „Kui mul niisugune kaitseja olemas, miks siis karta?“ kirjutas tsaar.

Peeter ei mõtelnudgi merest lahkumise peale, waid tegi ettewalmistusi, et teda paremini tuudma saaks; ta wõttis nõuaks laewasi osta, millega wõiks mitte ainult lähedale merele, waid isegi suurele Jäämerele sõita. Arhangelskisse asutas ta laewaehituse töökõja ja pani ise esimese laewa aluse, kuna teine suurem laew Hollandist telliti, mis sel ajal oma laewaehituse poolt kuulus oli.

Mereasjanduse kohta awaldatud waimustusest hoolimata ei jätnud Peeter Arhangelskis mitte ühtegi suuremat jumalateenistust waele, luges ise jumalateenistusel kaasa ja laulis kooril ligi. Arhangelski ülempiiskop Afanassi, kelle juures noor tsaar sagedasti käis, kirjutas hiljemalt, et ta ei suutnud „tsaari tarkasti kõneci mitte ainult tsaari ja bojaride elust, waid ka alama rahwa olust, nende töödest, majade, wabrikute ja laewade ehitamisest“ ilma imestuseta kuulata.

Sügisel ometi sõitis Peeter Arhangelskist wälja, aga ka peale Moskwasse jõudmist oli meri kõiki tema mõtteid täitmas. Ta walmistas suurema mereõidu wastu, mida järgmisel suwel ette wõtta mõtles, walis ehitatawatele laewadele madrukseid, walas suurtükkisi, muretses laewatarwitusi. Tsaar ise wõttis sel ajal kippari nime ja nõudis, et õuekonnas teda teistigi ei nimetataks.

Sellel talwel (1694. a.) tabas Peetrit suur õnnetus — tsaarikaasa Natalia Kirillowna suri ära. Tsaar, kes seda kautust kudagi ei oodanud — tsaarikaasa suri peaaegu äkitselt, ainult mõnepäewase haiguse järele, jäi wäga kurwaks ega suutnud kaua aega mitte midagi teha, tuliselt armastatud ema leinates. Kuid noorus ja tööhimu nõudsiwad oma ja Peeter hakkas jällegi oma mere peale mõtlema. Ta kirjutas Dwina wäeülemale Aprakšnile, et see kõik uue laewa ehitamiseks walmis paneks, ja oli kewadel juba ise Walge mere rannal. Suure toredusega lastis tsaar eelmisel suwel alustatud laewa merde ja sõitis siis Solowetši kloostriksse, kloostri asutajate pühade Sossi- ma ja Sawwatia jäänuksed kummardama.

Solowetši klooster asub keset Walget merd mägisel, metsaga kaetud saarel; kewadel ja sügisel on tema ümber kanged marud mässamas. Riisugune maru tabas Peetrit ka. Ta sõitis weikesel laewal, millel „Püha Peeter“ nimeks, ülempiiskop Afanassi ja weikese kaaskonna saatel. Maru tõusmisel lootsiwad sõitjad selle eest warjule jõuda, aga warsti kadus iga lootus. Maru loopis weikest laewa ühelt poolt tei-

fale, laewa mastid paindufiwad, laened lõiwad igal filmapilgul üle laewalae, laew ise ragises ja oli wajas. Laewamehed seletasiwad, et nad marust wõitu ei saa, ja et ainult Jumala abi peale loodetagu. Kõik hakkasiwad surma wastu walmistama ja Peetergi wõttis Jumala-armu.

Laewal wiibis keegi Antip Timofejew, kes juba lapsepõlwest peale Walgel merel sõitnud, kes merd kui ka kaldaid wäga hästi tundis ja keda ülepea osawaks tüürimeheks peeti. Sellel filmapilgul, kui meri juba laewa ja ühtlasi ka tsaari alla neelamas oli, ütles Timofejew, et läheduses on üks laht, mis kaitsmist tõutab, kui Jumal aitab laewa sinna juhtida. Ta seati jalamaid tüüri juurde. Tsaar ei kaudanud, hirmsast hädahust hoolimata, enesewalitsust ja wiibis kõige aja tüüri lähedal. Temale näis, nagu ei oleks laewajuhtimine õige, ja ta hakkas Timofejewile juhatusi andma.

Julge meremees andis aga wastuseks: „Kui sa enese ja laewa minu hooleks usaldasid, ära siis mind oma moodi talitamast takista.“ Peeter ei wastanud sõnagi, waid läks kohe eemale. Timofejewil läks tõesti korda laewa Una lahte juhtida; ja tsaar kui ka tema kaaslased peasiwad ära.

Pertomini kloostri läheduses kaldale astudes oli Peetril esimene asi Jumalat oma peastmise eest tänada; siis läks ta Timofejewi juurde, hakkas tal ümbert linni, andis suud, lükkis maru ajal kantud ülifonna mälestuseks, ja määras mehele eluaegse auupalga. „Aga kas sa mäletad, kudas merel minu peale käre-

tasid?" lisaš tsaar naerdes juurde. Rohkunud mere-
mees heitis tsaari jalge ette maha, andeksandmist pa-
ludes. „Ei ole wiga, jää rahule,“ kostis tsaar,
„mina ise olin ju süüdi, toppisin end wõera töö-
hulka.“

Dma peasemise mälestuseks tegi Peeter enda
käega 1^{1/2} sülla kõrguse puust risti ja seadis ta sel-
lele paigale üles, kus nad maru ajal kaldale tulnud.
Ristil oli pealkiri: „Selle risti tegi kipper Peeter
1694 aastal“. Nüüd hoitakse risti Arhangelski pea-
kirikus. Peale Solowetši kloostri kaimist tuli Peeter
Arhangelskisse tagasi. Sinna jõudis warsti Hollan-
dist tellitud laew — 44 suurtükiga fregatte, millele
„Pühad prohwetid“ nimeks pandi — ja kõrge kipper
tegi laewa auuks suuri pidustusi.

Mõne aja pärast katsus ta oma laewasi. Mõned
wäljamaa laewad sõitsiwad Arhangelskist ära ja Pee-
ter wõttis nõuuks neid oma weikese laewastikuga —
kolme laewaga — saatma minna. Tsaar sõitis terve
Walge mere läbi, jõudis kuni Põhja Jäämereni ja
tuli kümnepäewase merel wiibimise järele Arhangelskis-
se tagasi. Arhangelskis wiibides määras tsaar ka ära,
mis sugune Wene lipp olema peab — walge-sinine-pu-
nane. See lipp lehwib nüüd uhkelt kõigil Wene
kaubalaewadel.

Moskwasse tagasi tulles asus wäsimata Peeter
teise lõbustuse ja harjutuse — lõbu-sõjapidamise kal-
lale. Moskwa lähedal Simoni kloostri juures wal-
mistas ta terve sõjakäigu, mis rohkem kui kuu aega

kestis ja Koshuhowi sõja nime sai. Võbu-soldatid, Euroopa kombel õpetatud ratsavägi ja streletid tegivad kahes osas mitmesuguseid sõjalisi liikumisi, võitsivad ja kaitsevad kindluseid, ehitasivad kantsiisi ja lõhkusivad neid püsirohku waral, — ühe sõnaga, tegivad kõik nagu päris sõjas.

Koshuhowi sõjakäik oli Peetrit wiimaseks lõbus-
tuseks Moor kottas tundis oma jõudu ja tahtis tiis-
wasi lahutada. Tsaar arwas, et nüüd on aeg tõsisele
tööle asuda ja oma eesmärgile — isamaa auule ja
suurusele — pühuda.

Peeter wõttis kindlasti nõuaks, Lääne-Europaga
läbikäimist kindlamaks ja elavamaks teha; seda müüri
purustada, mis Wenemaad juba mõnda aastasadat
muust maailmast lahutanud ja temal edenemist takista-
nud. Kuid alalist läbikäimist Lääne-Euroopa rahwas-
tega wõis ainult mere waral alustada, sest kuiwal
maal oleksivad ligemad naabrid, poolakad ja rootsla-
sed, Wenemaa tugewamaks saamist kartes, meile ta-
kistuseks. Aga — hea on küll merest kõneleda, kuid
kust merd saada? Wenemaa päralt on küll ühe me-
re — Balge mere — kaldad, aga see on väga kau-
gel; kanged külmad lubawad seal laewasõitu ainult
mõnel suwifel kuul, pealegi on teekond sealt Euro-
passe nii hädaohtlik, et kindla ühenduse sobitamise peale
mõteldagi ei maksa.

Oli weel kaks merd, mille peal Wene laewad
waremalt sõitnud — Lääne ja Must mered; aga see
aeg oli möödas. Nähtawasti alaliseks oli see aeg ka-

dunud, mil Wene wägilased oma kiiretel lotjadel Musta, selleagse nimetuse järele Wene merd kaudu kuni Konstantinopolini sõitsiwad; mil Nowgorodi kaupmehed kaubakoormatega Wolhowi jõge, Ladoga järwe ja Newa jõge kaudu Lääne merele ja sealt kaugetesse meretagustesse linnadesse sõitsiwad, suurt kauplemist pidades. Palju oli sellest ajast muutunud. Saks-lased ja rootslased tungisiwad meid Läänemereest, tatarlased ja türklased Mustast mereest eemale. Peeter wõttis nõuks Wenemaale nii ühte kui teist tagasi wõita. Kõige pealt tahtis Peeter türklaste käest Asowi kindlust, Donni jõe suus, ära wõtta. Selle kindluse peremeestena wõiksid wenelased wabalt terwel Asowi merel sõita ja Mustale merele wälja minna.

Juba Sofia walitsuse ajal oli Lürgimaaga sõda alustatud. Meie tegewus äpardas ikka, ja lõppes wiimaks hoopis ära, aga rahu oli weel tegemata. Peeter wõttis nõuks, sõjategewust unesti algada. Suurem osa wäge bojar Sheremetjewi juhatusel läks Krimmi, et tatarlaste tähelepanemist kōrwale juhtida, kuna endine sõbu-sõjawägi — Preobrasshenski ja Semenowi polgud, ühes teiste uut moodi õpetatud wäesalkadega, otse Asowi poole läksiwad. Suurtüki rootu juhtis bombardir Peeter Aleksejew — tsaar ise.

Wenelased piirasiwad Asowi ümber ja hakkasiwad suurtükkidest tema peale lastma. Ühel patareil seadis bombardir Peeter Aleksejew ise pommisõ ja kranatissi walmis ja toimetas kahe nädala jooksul lastmist. Hiljemalt kõneles Peeter enese kohta, et ta on tegewat teenistust esimesel Asowi sõjakäigul alustanud.

Kõigist tsaari püüdmistest ja wenelaste suurest hulgast hoolimata ei edenenuid piiramine mitte sugugi. Nii oli nii, et wenelased paniwad kindluse maa poolt küll kinni, aga mere poolt ei saanud ilma laewastikututa mitte midagi teha: Türgi laewad sõitsiwad rahuliseft kindluse juurde, sinna tarwilist moona ja wärskaid wägesti tuues, kuna Wene wägi kõigest puudust kannatas. Pika piiramise järele pidiwad wenelased taganema.

Noorel tsaaril oli meel üsna kurb, et pidi ilma wõiduta Moskwasse tagasi tulema. Esimene katse äpardas; Peetri wastased hakkasiwad parastama — äpardust uute sisseseadete ja wäljamaalastega läbitäimise peale ajades. Kõik kautasiwad julguse, ainult Peeter mitte. Wõit ja kordaminek julgustawad igat inimest, aga et peale kautust ja ettewõtte nurjaminekut weel rahuliseks, kindlaks jääda — selleks waja tugewat waimu. Noor tsaar ei pannud kása kokku, ei taganenud Njowi wõitmise mõttest — waid algas weel suurema hoolega tööd.

Njowi ümberpiiramise ajal nägi Peeter ära, mis temal puudub — piiramise töös osawaid insenerisi ja peaasjaliselt laewastikku. Ja waewalt on ta Moskwasse jõudnud, kui juba wäljamaale piiramise meistrisi ja insenerisi kutsuma saadab; siis lasseb Arhangeliskist laewaehituse meistrid tulla ja töö läheb lahti. Talwest hoolimata ehitati Moskwa lähedal mõnda kümnet aerulaewa — galeeri. Nende kallal töötasiwad kõik puusepad, kes aga kätte saadawal oliwad, töötasiwad soldatid, ja kõige enam töötas tsaar ise, töölistele eeskujuna.

des. Donni jõe kallastel ehitati weiksemaid laemu ja kewadeks oli kōit walmis. Kōit laewad wiidi Woroneshi, sīia saadeti ka sõjawäed ja 1696. aasta kewadel läks uus laewastik Njowi poole teele.

Gelmisel galeeril, mida ta ise ehitanud, sõitis Peeter, kes enesest täie õigusega kirjutada wõis: „meie sõõme — esi-isa Adamale antud käsü järele — palehigis oma leiba.“ Peetri suur töö saatis ka suure wõidu. Wene laewastik pani Donni jõesuu kinni ja Türgi laewad ei suutnud Njowile tarwitusi muretseda. Weikestes wõitlustes, mida peatselt igapäew juhtus, wõitsiwad ikka wenelased, keda tsaari eeskujü waimustas. Peeter oli ise juhatajaks ja ostas igale poole jõuda. Wiimaks heitsiwad türklased alla. Peetri ja terve Weneriigi rõõm oli kirjeldamata suur. See oli ju wenelastel esimene wõit hirmsate türklaste üle, esimene mereäärne linn, mida Peeter wõitnud, esimene samm uute wõitude poole. Tsaar käskis wõidetud kindluse hoolega tugewamaks teha, asutas tema lähedale, Taganrogi maaninale, uue kantsi ja sadama; ja läks siis Moskwasse, kus teda suure toredusega wastu wõeti.

Njowi wõidumeeste wastuwõtmiseks oli terve Moskwa koku jooksnud; neile oli iseäraline auuwäraw ehitatud. Laewastiku peaülem admiral Befort ja maa-wäe juhataja bojar Shein sõitsiwad toredates tõldades; nende kõrwal, kapteni mundris, sammus päris pidufangelane — tsaar Peeter Aleksejewitsh.

Teine Njowi sõjakäik läks selle läbi õnneks, et wenelastel merelaewastik oli, ja Peeter asus jällegi

tööle uut tugewat sõjalaewastikku ehitama, et selle waral saaks merd oma käes hoida. Mõni kuu peale Njowi ärawõitmist tehti tsaari nõuukogus otsuseks, et aadeli seisus, waimulikud ja igast auujärgust mehed ühendustesse asusiwad ja iga niisugune ühendus peab omal kulul laewa ehitama. Uute laewade ehituse paigaks määrati Woronešh, tööliji aeti terwelt Wenemaalt kokku, meistriji kutsuti Hollandist, Daani ja Rootsi maadelt ja Italiast.

Kuid tsaar ei tahtnud, et Wene laewade ehitamine edespõidiseksgi wäljamaa meistrite hoolde jääks. Ta igatses, et wenelased ise seda kunsti õpiksid — ja annab käsu: 50 noortmeest tähtsamatest perekondadest tuleb Hollandisse, Inglismaale ja Italia linna Wenetsiasse saata, neisse paikadesse, kus kõige paremaid laewu ehitati. Wenelased pidiwad laewade ehitamist ja juhtimist õppima ja kodu tülles oma suguwendadele õpetajateks ja ülemateks saama.

Nooredmehed läksiwad teele, aga Peetri meelest näis see liiga wähe olewat. Ta mõtles: „Heakene küll, mõne aja pärast tulewad nad Wenemaale tagasi ja finnitawad, et on kõike mis tarwis õppinud, aga kudas neid järele katsuda? Kudas teada saada, kas nad tõesti seda oskawad, millest kõnelewad, ja kas nad ei ole laiskuse mõjul mõndagi õppimata jätnud?“

Kannatamata, teaduse ja töö himuline tsaar ei suutnud rahulifelt ära oodata, kuni saadikud laewaehituse meistritena tagasi tuleksiwad. Ta tahtis ise kõik näha, kõik tundma saada, kõik läbi teha — tahtis ise

wõerale maale sõita, et teada saaks, mida ja kuidas waja õppida. Aga tahtmisel ategemisel on faks wahet. Moskwa tsaar ei wõinud ju õppima sõita, nagu mõni lihtne mõisnik — igal pool wõetakse teda auawaldustega wastu, ta peab oma aja wastuwõtmistega ja pidustustega mööda saatma — mis ja seal õppida wõid ?

Peeter leidis aga abinõuu, kuidas sellest kõrwale peajeda. Ta saatis juure pidulise saatkonna Europa tähtsamatesse riikidesse, ühist lepingut Türgimaa wastu sõbitama. Saatkonna ülemateks oliwad mitu kõrget riigimeest, ja mõisnikuseisusest kaaslaste seas leidis ka Preobraszenski polgu urjadnik Peeter Mihailow; ja wõeral maal ei pidanud keegi teada jaama, et selle lihtsa nime taga Peeter Aleksejewitsh, Wenemaa isewalitseja warjul on.

Noore tsaari esimesed nähtused wäljamaal oliwad pahandawad: Niias mis sel ajal rootslaste päralt oli, ei lubanud kuberner kindluseid waadata, ja wihane Peeter sõitis Kuuramaale. Viibawi linnas nägi ta esimest korda Väänemerd, mida ta esiwanemad ja tema ise nii rohkesti igatsenud.

Viibawist sõitis tsaar üksinda merd kaudu Preisi- maale ja hakkas seal — maateed kaudu tulewat saatkonda vodates — juurtükilaskmise kunsti õppima. Ühikese aja sees jõudis Peeter nii kaugemale, et õpetaja andis „herra Peeter Mihailowile“ tunnistuse, mille järele ta olewat lühikese aja jooksul, üleüldiselt imes-

tuseks, nii kaugele jõudnud ja nii palju õppinud, et võib igal pool korralikuks, osavaks, ettevaatlikuks, mehelikuks ja kartmata suurtüki-meistriks olla.

Terwel väljamaa teekonna ajal katsus Peeter enesest igasuguseid auustamisi kõrwale heita, neid suurte saadikute peale juhtides; ise wiitis aga igal pool aega oma kombe järele. Ta waatles hoolega kõike, mis teda huwitas, kõike, millest võis omale ehk oma rahwale mingisugust kasu saada. Ta käis findlustes, wabrikutes, muuseumides, tegi tähtsamate teadusmeestega tutwust. Kõiki tundis ta imestama — oma waimuerkuse, teadusehimu ja mitmepidise teadmise waral. Tema teadmieste rohkus oli seda tähelepanemise wäärilistem, et Peeter oli teatawasti õige wiletsa hariduse saanud ja teadmist oma käre peal kogunud. Igat juhatust katsus ta kohe tegelisel tarwitada, üks puhast misjuguses tööharus. Peeter töötas ka rohkesti arstiteaduse ja anatomia — inimese kehaehituse uurimise — kallal ja tundis neid hästi. Hollandis näituseks toimetas ta ühe kuulsa arsti juures ühe haige kallal leikamist, mis hästi õnnestas, nii et haige warsti terweks sai.

Wäljamaal ei olnud Peetrit ühtegi wabat silmapilku. Ta tegi hommikust kuni õhtuni tööd ja waatas kõiksuguseid nägemise wäärilisi asju, oma kaaslast ja juhatajaid wahel täiesti ära wäsitades. Kui aga Peeter misgigi huwitawast asjast kuulma juhtus, kohe läskis ta ennast sinna wiia, ilma et oleks ajast wõi muudest takistustest hoolinud, misgi abinõuuga ei saadud tema meelt muuta.

Preisimaalt läks Peeter Hollandisse, sest tema teekonna suuremaks eesmärgiks oli laewafõidu ja laewaehituse äratõppimine, ja hollandlased olivad jessel ajal kuulsad meremehed ja laewameistrid. Hollandi pealinna Amsterdami lähedal oli üle 50 laewaehituse töökoja, kus alati tööd tehti, ja mõni laew ehitati 5 nädalaga walmis. Niisugune kiirus oli seal wõimalik, kuna maal hulk saewestisi, kõie- ja riidewabrikuid leidus, mis laewaehituse jaoks tarwilist materjali ilma takistufeta muretsefiwad.

Peeter ei jäänud Amsterdamisse peatama, waid sõitis kohe Saardami liinatesesse, mille laewaehituse paikadest — ellingitest — ta juba Moskwas kuulnud, ja asus sinna. Tsaar jõudis Saardamisse hommikul wara ja sadama juurde sõites — Amsterdam ja Saardam on kanaliga ühendatud — arwas ta üht tutawat hollandlast nägema. Üigemale astudes tundis tsaar, et see on sepp Rist, kes hilja aegu Moskwest tulnud.

„Tere hommikut, Rist!“ hõikas Peeter.

Rist waatas ringi ja kohkus hoopis ära — tema ees seisab Moskwa tsaar, aga mitte tsaari ülifonnas, waid nagu lihtne Hollandi töömees. Tsaar andis Ristile käsu, et mitte kellegile temast ei kõneldaks, ja palus korterit. Rist tõrkus esiotfa, seletades, et tal ei olewat tsaarile kõlbawaid ruumisi, aga Peeter jäi oma nõudmise juurde ja wõttis Ristilt kaks tuba omale elamiseks. Siis astus ta Saardami kõige paremale ellingile — laewameistri Rogge juurde teenistusesse.

Fr. R.
Kreutzwaldi nim.
Eesti MSV Riihik
Raamatukogu

Warsti tundis terwe Saardam ilusat Wene hiiglast — puuseppa Peeter Mihailowit. Ta elas wäga tagasihoidlikult, käis ainult nende puuseppade ja muude meistrite perekondades, kes Wenemaal elanud, ja töötas ilma waheta. Mäga, mil ta ellingil töötamisest waba oli, tarwitas Peeter õppimiseks, käis Saardami wabrikuid ja tehaseid waatamas. Neil jalutuskäikudel ei leppinud ta seletuste pärimisega, waid katsus ise ka seda teha, mida teised töölised tema juuresolekul tegiwad. Ühes paberiwabrikus waatas Peeter kaua aega tööd, wiimaks ei kannatanud enam, wõttis ligema töölise käest wormi ja walas ise paberipoogna walmis, pealegi nii õnnelikult, et harjunud tööliselegi häbiks ei oles. Teine kord hakkas tšaar ühe westi ehitamisel töölistele abiks. See westi on tänapäewani alles ja kannab „Suurwürsti westi“ nime.

Wäljaspoolt katsus Peeter wõimalikult teiste puuseppade sarnane olla, kandis samati nagu teisedgi punast wanmuist, walgeid löwendist püksa ja nahk kübarat, aga tore, mõjuw olek ja kannatamata, käskiw ümberkäimine andsiwad teda warsti ära. Saardamis hakati kõnelema, et see küll igapäewane puusepp ei olla ja warsti ilmus jutt, et Peeter Mihailowi nime all Moskwa tšaar ise warjul on. Üks wana puusepp luges korraks habemeajaja juures kirja ette, mida ta Wenemaalt oma poja käest saanud. Kirjas kõneldi et Moskwas on kuulmata imelugu sündinud — tšaar ise on, oma seisust warjates, wäljamaale sõitnud, ja läheb wist ka Hollandisse. Siis järgnesiwad juhatused, mille waral tšaari wõis tunda, kui ta peaks Saardamisse tulema

Sellel ajal tulivad Wene puusepad, ühes Peetriga, habemeajaja juurde. Kõigi filmad pöörasivad tema poole ja — kirjastatud juhatused sündisivad täitsa tema kohta: kõigutab samati käega ja wäristab pead, ka on tal soolatüügas pale peal. Warsti leidis kuulujutt, et Peeter Moskwa tsaar on, suuremat kinnitust. Tsaar oli korraks nulisapoiissa pahandanud ja need hakkasivad teda liiwaga ja poriga loopima; linna pürjermeister andis kohe käsu, et kõrgest seisusest wäljamaalasi, kes tundmataks jääda tahawad, keegi pahandada ei tohi.

Peale selle ei uskunud keegi Peetrit, kui ta parema korteri eest kõrwale põikledes seletas: „meie ei ole suured herrad, waid lihtsad mehed, meile saab endi tuakestest küllalt.“ Rahwahulk käis alati Peetri järel ja piiras tema maja ümber; see pahandas tsaari wiimaks nii kaugele, et ta Amsterdami sõitis.

Weike maja, milles kõige kuulsam puusepp elanud, on Saardamis praegugi alles. Hollandi kuningas kinkis majakese kadunud keiser Aleksander III-le, ja nüüd hoitakse seda, igale Wene südamele kallist mälestuseasja hoolega rikkumise ja häwinemise eest.

Meie saatkond jõudis wahel peal Amsterdami ja Peeter pidi mitmelelt Moskwa külaliste auuks antud pidustustest osa wõtma; kus juures hollandlased tsaari meelega nii tegiwad, nagu ei teaks nad tema ligi olekust mitte midagi. Tsaari lõbuks walmistasiwad hollandlased Amsterdami lähedal näitliku mere-lahingu ja Peeter ei suutund wastu panna — ta asus

ühe laewa peale ja käskis ennast wõitluse keskele sõidutada.

Amsterdami pürjermeisteriks oli sellel ajal Nikolai Witsen, keda tsaar kuulu järele juba tundis, sest see Witsen oli tsaari Aleksei Mihailowitschi ajal korraldus Wenemaal käinud ja sellest peale Moskwa ühendusesse jäänud. Witseni poole pööras Peeter palwega, et teda kusagile ellingile seataks; ja Witsen wiis ta Amsterdami kõige suuremasse laewaehituse töökotta, kus just tsaari auuks uue fregatte ehitamist alustati.

Peeter pahandas Amsterdamis ka alati, kui temale tsaarina auustust awaldati ja nõudis, et temaga nagu liht töölisega ümber käidaks. Sõnum, et Amsterdami ellingil lihtsa puusepana Moskwa tsaar töötamas, lagunes kiireste laiali ja terwest Hollandist kui ka naabrimaadelt tuliwad inimesed enne kuulmata lugu waatama — tsaari, kes kõige raskema töö eest tagasi ei kohku, et oma rahwale eeskuju anda. Kui uudishimulised ellingile tuliwad ja Peetrit näidata palusiwad, siis hüüdis tööde juhataja meister hariliselt: „puusepp Peeter, too see palk siia, ehk tee seda wõi seda“ — ja tsaar täitis kohe käsku. Suhtus aga keegi temale ütleva „Kuninglik Kõrgus,“ kohe keeras ta kõnelejale selja ja läks ilma sõnalausumata eemale.

Laewaehitamist õppides mõtles Peeter ükslugu wõitude peale, mida wenelased laewastiku waral oma põliste waenlaste — türklaste — üle saada wõiksid. Nii kirjutab ta Moskwasse, patriarh Abdrianile: „Meie oleme Hollandis, Amsterdami linnas, Sumala

armust ja teie eestpalwete mõjul elus ja teeme tööd, esi-isa Adamale antud käsu kohaselt; aga mitte tarwituse pärast, waid meretee kättemõitmiseks, et täielist osawust saades wõiksimel Jesuse Kristuse nimel waenlaseid ära wõita."

Ellingil töötamise kõrwas waatas Peeter Amsterdami ka tähtsamaid paikasi — haigemajasi, kaswatusmajasi, wabrikuid, töökodasi. Seal juures ei unustanud ta ka mitte riigiasju ära, ja peaaegu igapäew lendas Moskwasse käskusi, seal tulnud teatuste peale wastuseks.

Niisuguse töö äratannatamiseks oli nimelt Peetri tugewust ja teadusehimu waja. Peeter elas Hollandis neli kuud ja lahkus Amsterdami ellingilt alles siis, kui ta oli — nagu ise ütles — „oma töö ja osawusega uue laewa walmis ehitanud ja wette lastnud."

Laewasõidu kunstis leidis aga mõndagi, mida Hollandis wiletsalt tunti. Sälle jäi tsaarkurwaks. „Nii läks wastumeelseks," kirjutas ta hiljemalt, „et oli nii pika tee ära käinud, aga ilma soowitawale lõpule jõudmata."

Snneks üteldi tale, et ta wõib Inglismaal kõike teada saada, mis teda huwitab. Peeter ei wiitnud enam filmapillkugi, seadis asjad kähku korda ja sõitis Inglismaale, kuhu Inglise kuningas Wilhelm teda juba ammu kutsus. Inglismaal — esiteks pealinnas Londonis, siis weikses mereäärises Depfordis — elas Peeter enam kui kolm kuud ja õppis laewaehituse ning ülepea mereasjanduse täitsa selgeks.

Inglisemaal elades kutsus tsaar mõnikümme õpetlast ja meistrit Venemaale teenistusse; palju inimesi, enamasti meremehi, kauples ta ka Hollandist.

Inglisemaalt sõitis tsaar Wieni; seal sai ta Saksa keisri Leopoldiga kokku ja tegi sellega Türgimaa asjus lepingu. Taheti Türgimaalt nõuda, et rahutegemise puhul kõik wõidetud paigad — Afow ja teised linnad — Venemaa kätte jääksiwad. Wienist tahtis Peeter Wenetsiasse sõita, mis oma aeru-laewade (galeeride) ehituse poolt kuulus oli, kuid sõnum streletsite uuest mässust sundis teda Moskwasse tagasi ruttama.

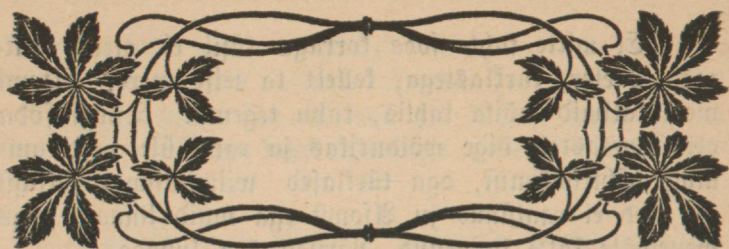
Venemaal leidis sellel ajal palju inimesi, kes noore tsaariga rahul ei olnud. Wana korra poole hoidjad, kes Peetrit juba ammu uuenduste ja wäljamaalaste armastuse pärast sõidelnud, sawad weel wihasemaks, kui tsaar ise wõerastele maadele sõitis. „Seal muutub ta püsti paganaks,“ kõnelesiwad nad, „unustab wana wagaduse, kui ka isade ja wanaisade kombed ära.“ Streletsid oliwad väga kurjad selle üle, et neid kaugetele ja rasketele sõjakäikudele saatma hakati, kuna nad oliwad rahuliselt Moskwas elama harjunud. Wiimaks tõusis nende seas jutt, et riigiwalitseja on wäljamaal maha löödud, ja et sakslased neid kõiki ära tappa mõtlewad. Streletsid marssisiwad Moskwa poole. Linna ligidal tuli sõjawägi, bojar Sheini ja kindral Gordoni juhatusel, neile vastu. Shein ja Gordon manitsesiwad streletsisi, et nad rahule jääksiwad, aga need ei tahtnud mitte midagi kuulda. Siis kästi

suurtükkisi lasta ja korratumad streletsiide salgab, kellel juhatajaid ei olnud, jooksiwad suurel hirmul igale poole laiali.

Kohe peale kodujõudmist algas Peeter streletsite mässu uurimist. Mitmed streletsid tunnistasiwad, et nad olewat endise walitsejanna Sofia Aleksejewna kihutuse peale mässama hakanud. Tsaar sai aru, et walitsuse himulifest dest heaga jagu ei saa, ja seadis temale kohtu, mille liikmed igast seisusest waliti. Tsarowna sunniti Susanna nime all nunneks heitma ja pandi kloostriisse kinni.

Streletsite mässule järgnes warsti suur sõda Wene ja Rootsi maade wahel, mis üle 20 aasta kestis ja rootslaste kautusega lõppes. Selle sõja tagajärjel andsiwad rootslased Peeter Suurele tähtsa osa Päänemere kaldamaadest. Sellest sõjast, mis Wene-maad kõigewägewamate Europa riikidega ühele astmele seadis ja mille ajal Peetri waimusuurus kõige selgemini wälja paistis, kõneleme järgmisel korral.

II.

Peeter Suure sõjad Lääne ja Kaspia merede omandamise pärast.

Noorest põlvest peale täitis Peetrit mõte, kudas saaks Läänemeresel vähemalt ühegi sadama omanikuks. Läänemere rannal asudes ja sinna kauba- ja sõjalaewastikku ehitades, wõis ikkagi kõigi teiste Europa riikidega ühenduses olla, ilma kartuseta, et naabrid wõiksid sõja puhul meie eest teed kinni panna. Meri ei ole niisugune kui maisamaa ja isegi siis, kui waenlase laewad seal sõidaksiwad, oleks raste meie lähikäimist teiste rahwastega täitsa lõpetada. Aga terwe Läänemere kallas, nii kaugelt kui Wenemaa piir ulatas, oli rootslaste käes, ja igatsatud sadama omandamiseks tuli Rootsimaa sõda alustada.

Et mitte kahte sõda korraga käsil ei oleks, ruttas Peeter türklastega, kellelt ta teise mere, Asowi mere kaldaid võita tahtis, rahu tegema. Türgi sõda oli wenelastele õige võidurikas ja rahu üle peeti amugi läbirääkimisi, aga türklased wiivitasivad iflagi — nad ei raatsinud ju Asowit ega muud linnasi, mis wenelaste kätte langenud, pärijelt ära lubada.

Peeter võttis siis nõuaks Türgimaale näidata, kui rohkesti tema võimus wiimastel aastatel kaswanud — ta käskis suure sõjalaewa korda seada ja saatis oma woliniku Ukrainsewi türklaste pealinna Konstantinopolisse. Tsaar ise läks suure laewastikuga Ukrainsewit kuni Kertschi kindluseni, mis Asowi ja Musta merede wahelist wäina kaitses, saatma ja kohutas oma ilmunisega türklasi suuresti. Veel suurem oli nende kohkumine, kui näginwad, et Wene sõjalaew sultani lossi lähedale seisupaika wõtab. Türklased saiwad nüüd aru, et wenelastel on tugew laewawägi, mis sõja puhul nende mereäärsetele linnadele palju kurja wõib saata, ja ruttasivad rahu tegema.

Selle rahulepingu järele jäiwad wõidetud maad wenelaste kätte ja Krimmi khaan kautas õiguse igal aastal Moskwaist saadetawate kingituste peale.

Peeter oli väga rõemus, et türklastega rahule jõudnud, ja hakkas tegewalt uue sõja wastu, mis Wenemaale väga tähtjas, walmistama.

Rootsimaa oli sellel ajal wägew riik, Rootsi sõjawägi lueti terwes Europas kõige paremaks, ja selle pärast ei maksnud noorel Wenemaal ilma abi-

meesteta sõja peale mõeldagi. Aga abilisi oli terge leida. Rootslased olivad Daani ja Poola riikide käest palju maid ära võitnud ja Daani ning Poola kuningad asusiwad suure rõemuga Weneriigiga ühendusse.

Augusti kuul 1700 a. kuulutas Peeter Rootsi-
maale sõda, mis kakskümmend üks aastat kestis ja hiljemalt suure põhja sõja nime omandas. Ühislased pidiwad äkitselt kolmest küljest rootslaste kallale tungima ja neid ära võitma. Kuid lugu läks hoopis teisiti.

Rootsi kuningaks oli sel ajal Kaarel XII., hoopis poisike alles — ta oli kõigest 18 aastane — aga iseäranis suure sõja-osawusega, kindel, wäsimata, ja oma soldatite poolt, kellega ta kõigest laagrielu raskustest osa wõttis, väga armastatud. Ühislaste nõuust teada saades kogus Kaarel weikese, aga wäikse ja hästi õpetatud wäe kogu, läks sellega üle wäina, mis Rootsi- ja Daanist lahutab, ja ilmus Daani pealinna Kopenhageni alla. Daani kuningas kerkus hirmnõusse ära ja ei leidnud oma pealinna peastmisesks muud teed, kui noore wõidumehega rahu teha ja oma ühislastest lahku lüüa. Kaarel pööras nüüd Moskwa tsaari wastu.

Wenelased oliwad kohe peale sõja kuulutamist Rootsi kindluse Narwa kallale asunud. Meie wägi oli 40,000 meest suur; aga enamasti noored soldatid, kes sõjakäikudega harjumata ja uues sõjakunstis osawusetu. Suuremaks halbtuseks oli, et soldatid

oma ülemaid — enamasti wäljamaalasi — wäga wähe usaldasiwad, ja tublisi Wene ohwitserisi oli meil sellel ajal wäga pisut. Wäe ülemjuhatajaks oli ka wäljamaalane — kindral hertsog de la Croix (lue : de la Krua).

Rootsi kuningas, kellel kõigest 8500 sõjameest kaafas, tuli kiiresti Narwa juurde ja tungis julgelt wenelaste kallale. Meie harjumata soldatid ei kannatanud ägedat pealetungimist wälja, läksiwad segamini ja põgenesiwad. Sabanded wenelased langesiwad waenlaste käe läbi, mõni tuhat uppus põgenemise ajal Narwasse, kõik suurtükid ja palju wangisi, seal hulgas 10 kindrali, jäi waenlastele saagiks. Nimult kaks polku, Peetri armsamad, lõbu-wäest tehtud wäeosad, Preobraschenski ja Semenowski polgud ei põgenenud. Nad löiwad terve päewa otsa kõik rootslaste pealetungimised wisalt tagasi ja taganesiwad õhtul täies korras.

Peale wõitu ei läinud Kaarel wenelasi taga ajama, üteldes, et ta neid alati ja iga kokkujuhutumise puhul ära wõidab ; ja asus kolmandama wastase — Poola kuninga Augusti kallale. See tegewus peastis Wenemaa ära, Peetrile jõuu kogumiseks mahti andes.

Narwa lahingu kautamisel, nagu ka peale esimese Nowi sõjakäigu äpardust, ei kautanud Peeter julgust. Kautus oli küll raske, aga Peeter tarwitas kõike jõudu, et sellest Wenemaale rõhuwaid tagajärgesi ei tuleks. Wenelastel ei olnud sel ajal enam sõjawäge, ei suurtükki ega kindluseid, misga oleks wi-

nud maad kaitsta, kui Kaarel Moskwa poole tungida mõtleks, — kõike seda tuli Peetril uuesti luua.

Ta sõitis ise Nowgorodisse ja Pihkwasse ja kästis neid linnasi kindlustada. Vähe aja jooksul kaswasiwad seal tugewad kindlused, mille kallal nii wanad kui noored tööd tegiwad. Nowgorodis tuli puruwana ülempiiskop Hiob ise linnamüüri peale, et oma eeskuju waral elanikkusi elustada.

Narwa juures ära wõidetud polkude jätistest ja uutest nekrutidest seati sõjawägi kokku, mida niipalju õpetati kui aeg lubas. Ainult suurtükiväest oli puudu. Wanad suurtükid langesiwad Narwa juures rootslaste kätte ja uusi ei olnud kuskilt saada — ei olnud waske uute walamiseks. Kuid Peeter leidis siingi hea nõuu. Ta lastis terve riigi kirikuteist ja kloostriteist muist kellasid ära wõtta, ja mõne kuu pärast oli tal üle 300 suurtüki. Kaarel XII. wiibis kõige selle aja Poolamaal, ikka Poola kuninga Augustiga sõides. Peaaegu kõigis lahingutes jäiwad rootslased wõitjateks, aga Kaarel tahtis oma wastast lõpuni häwitada ja ajas teda terwel maal taga, wõitis kus kokku sai, kuid ei suutnud teda täitsa wõita.

Peeter tarwitas seda aega, mil, nagu ta ütles, „rootslane Poola rabasse kinni jäänud“, ja alustas kallaletungimist, nii pea kui Wene sõjawägi wähegi õpetust saanud. Tsaaril oli tingimata waja waenlase kallale tungida: nimelt selleks, et oma sõjawäge julgustada, siis ka ühislastele ja waenlastele näitamiseks, et Wenemaa ei ole peale Narwa lahingut ei julgust

ega jõudu kautanud, ja et neid ei wõi kaugeltgi weel wõidetuks pidada. Ja Peeter suutisgi seda näidata.

Suurema wäehulgaga Poola maale minnes, jättis Kaarel ühe oma parematest kindralitest, nimelt Schlippenbachi, Piwi- ja Gestimaale. Selle wastu saatis Peeter oma sõjawäe bojar Sheremetjewi juhatusel.

Erilgul juhtus wenelaste ja rootslaste wahel ainult weikeseid kokkupõrkamisi, aga 1701 a. detsembri-kuul läks Sheremetjewil korda, Schlippenbachi Grastwere küla juures täitsa ära wõita. Lahingus langes umbes 3000 rootslast; wenelaste kautus oli kolm korda weiksem.

Tsaar ja terve Wenemaa tundsiwad suurt rõemu Grastwere wõidu sõnumi üle. Wenelased näitasiwad, et nad ei oska rootslastega mitte ainult wõidelda, waid neid koguni wõita. Narwa kautuse häbi pesti Grastwere juures waenlase werrega maha.

Moskwas pidustati wõitu suurepäraliselt: kõigis kirikutes löödi terve päewa läbi kellasi, peeti tänupalweid, paugutati suurtükka; Kremli müüride peal lehwisiwad rootslastelt wõidetud lipud, mida Sheremetjew Moskwasse saatnud. Rõemus Peeter tasus Sheremetjewile päris kuninglikult — ta ülendati kindralfeldmarshalliks, ta sai tsaari pildi, kalliskiwidega ehitud raami sees, ja püha Andraase ordu auutähe.

Pool aastat läks mööda ja Sheremetjew lõi sedasama kindral Schlippenbachi uuesti ja weel mõju-

wamalt : jällegi kautasiwad rootslased haawatutena ja langenutena palju rohkem mehi, kui wenelased.

Peeter ise wiibis sellel ajal Arhangelskis, sest kuulu järele tahtnud rootslased seda ainumat Wene merefadamat ära wõtta ja niimoodi meid lahtise mere äärest hoopis eemale tõrjuda. Suneks oli see kuulujutt tühine ja sügiseks tuli Peeter Ladoga juurde tagasi, uut sõjakäiku rootslaste vastu walmistama.

Sellel paigal, kus Newa jõgi Ladogast wälja woolab, seisis juba wanal ajal Nowgorodi kindlus Dreshet, aga rootslased oliwad Weneliigi mässude ajal kindluse ära wõtnud ja Nöteborgiks nimetanud. Selle Nöteborgi vastu wiisgi Peeter oma wäed kõige esmalt. Kindlus oli tugewasti ehitatud, rootslased paniwad wahwasti vastu, aga tsaar ise andis oma soldatitele wahwuse ja wäsimatuse eeskuju — ja 21. oktoobril heitis Nöteborg alla. Tsaar andis kindlusele uue nime — Schlüsselburg — Wötmelinn, sest see kindlus, mis Newa jõe otsal seismas, on nagu wõtmeks, mille waral wõib Newal laewasõitu lahti teha wõi kinni panna.

Talwe läks mööda ja Peeter liikus Newat kaudu alla, mere poole. Newa jõesuu lähedal, kus nüüd Peterburi Dhta agul seisab, asus siis Rootsi linnakene Nienschanz. Wenelased piirasiwad linna ümber ja wõitsiwad ta warsti ära. Tärgmisel päewal teatasiwad wahid tsaarile, et lahes on Rootsi sõjalaewu nähtud. Peeter asendas kohe mõlemad karde polgud (Preobraschenski ja Semenowski) lootsikutele, hiilas

nendega kahe Rootsi laewa juurde, mis Newasse tulnud, ja tungis hurra hüüdega waenlase peale, kes kallalekippumist oodatagi ei teadnud. Rootsi sõjalae-wadel olivad suurtükid kaitseks, wenelastel ei olnud neid ühtegi, aga ikkagi pidiwad rootslased alla andma. Selle wõiduga lõppes Nawa kallaste ärawõitmine — Peeter oli nüüd ammu igatsetud mere juurde jõudnud.

Sige wilets oli sellel ajal paik, kus nüüd Wenemaa tore pealinn Peterburg asub. Nawa kaldad olivad enamasti väga tumad, mõlemil pool leidusiwad rabad ja metsad, kus rohkesti kiskjaid elajaid asumas.

Elanikkusi oli selles maakonnas väga vähe, ainult harwa leidus weikesi külasi, kus Soome kalapüüdjad elamas; need otsisiwad Nawa sügawatest woogudest ja Soome lahest omale peatoidust. Mõnes paigas leidus soomlaste kerkel ka weikeseid Wene asutusi, aga neid oli väga pisut; ülepea oli terwe ümbrus inimestest õige tühi.

Maakoht oli küll tühi ja kurb, madalate, igal aastal wee alla jääwate kallaste kliima oli wilets ja halb, — aga Peeter rõemustas ikkagi oma wõidetud maa üle. Ei olnud ka imeksgi panna: Nawa kallaste omanikuna peasiwad wenelased mere äärde, ja isaaril ju muud mõtet ei olnudgi, kui et mereni jõuaks ja sealt kaudu teiste riikidega ühendusesse saaks; ta lootis, et wõeraste rahwaste eeskuju tema tuliselt armastatud kodumaa hüigla jõudusi üles äratab.

Kuid merekalda kättesaamisest ei olnud veel küllalt, waja oli veel tema peale kindlasti asuda — ja Peeter hakkas paika otsima, kus saaks suurt kaubalinna ehitada ja seega kindlal jalal mere äärde asuda.

Mguses mõtles tsaar wõidetud Nienschanzi kindlamaks ja suuremaks teha, aga Nienschanz on jõe suust kaunis kaugel ja mere laewad ei pease tema juurde; sellepärast waja mere ligemale uut, sündsat kohta otsida.

Peeter sõitis kõik saared läbi, mida Nawa merde woolates sünnitab, ja kõige rohkem meeldis talle üks weike saar, mida soomlased Zänekse saareks nimetawad.

Kõik läheduses olewad sõjawäed ja tsaari kaaskond tuliwad sellele saarele kokku, ja suwiste pühal, 16. mail 1703 a., pani Peeter suurtükkide ja püsiide mürrinal uuele kindlusele aluse. Kindlus nimetati Sankt Peterburgiks (püha Peetri linnaks), ja tsaar tegi selle sündmuse mälestuseks juure pidu, mitte ainult oma kaaskonnale, waid tervele sõjawäele.

Kui Peetri ärtsas waim misgi asja juurde peatama jäi, siis tarwitas ta kõike jõudu, et seda wõimalikult kiiresti täide saata. Tsaari elaw, tuline loomus ei kannatanud wiivitust — ta ise töötas wäsimata ja nõudis seda ka teistelt — kõige lihtsamast tödlisest algades kuni kõige kõrgema auukandjani. Si olnud siis ime, et waewalt oli mõni kuu Peterburgi asutamiseft mööda jõudnud, kui juba kindlusele lähedased saared ja Nawa pahem kallas metsast puhtaks laas-

tatud oli ja lausa muinasjutulise kiirusega täis ehitati. Tsaar ise walmistas linna plaani ja näitas ära, kuhu ja kudas keegi ehitama pidi.

Sakatuses töötaswad soldatid kindluse ja linna ehitamise kallal, aga warsti jäi neist wäheks. Siis lendas igasse Wenemaa nurka tsaari käskusi. Üks käsk kutsus Peterburisse tuhandes müüri-seppasi, puu-seppasi, mullakaewajaid ja muid töölisi; teise järele asutatakse Peterburi lähedorda saeweskid ja teliskivi wabrikud; kolmas käsk kõigile tähtsatele ja rikastele, nad ehitagu omale uude linna majasi; neljas lubab teatud aja jooksul kivist hooneid ainult Newa kallastel ehitada, mujal riigis seda ära keelates.

Et tsaarile meelehead teha, palus igaüks, kellel jõud aga kandis, omale majaehituse frunti Peterburisse, ja tsaar andis rõemuga maad ilma maksuta ja käis wahel ise maja nurgakivi panemas. Peterburi wägew asutaja ehitas kõige esmalt maja ise enese jaoks — maja, mis tänapäewani alles ja igapäew sadanded waatajaid kokku meelitab — see on kõigile tuntud „Peeter Suure majakene“ Snnistegija kabeliga.

Seda weikest, kõigest kahe tuuga majakest wadeldes ei suuda naljalt uskuda, et seal on üks kõige wägewamatest riigivalitsejatest elanud; ja iga waataja saab Peeter Suure eluviisi lihtsusest aru. Selle majakese waatamisel saab ka Peetri tööarmastust tundma, sest üks tuba (teine on kabeleks) on täis asju, mida kõrge peremees oma käega puust ja luust teinud.

Pool aastat peale Peterburi asutamist pidustati seal rõemulist sündmust — esimese laewa tulekut. See oli Hollandi laew, wiina ja soola koormaga, ja tuli Newa jõele hoopis juhtumisi, sest tema kapten ei teadnudgi weel Peterburi asumisest. Tsaar ise oli sellel ajal Moskwas, aga tema armuosaline würst Menshikow, kes Peterburi kuberneriks seatud, sai aru, kui tähtjas on, et wõerad laewamehed heal meelel uude sadamasse tuleksiwad ja walmistas esimestele külalistele toreda wastuwõtmise. Ta ostis hollandlastelt terve kauba ära, kutsus neid enda juurde pidusöögile, wõerustas tublisti ja kinkis auupalgana 500 kuldtükki. Järgmisele laewale tõutas Menshikow tsaari nimel auupalgaks 300 kuldtükki ja kolmandale laewale 150 kuldtükki anda.

Sõnum uue Wene mereäärse linna asutamisest ja lahkest wastuwõtmisest, mis seal wäljamaalastele osaks saab, lagunes terwes Europas laiali, ja warsti sõitsiwad kümned laewad, mitmesuguste kaupadega Peterburi poole. Iga laew leidis sõbralist wastuwõtmist, kaubad osteti kähku ära ja pealegi tubli hinna eest.

Korrats, kui Peeter oma uues linnas oli, teatati talle, et Newa jõesuhu olewat kaubalaew ilmunud. Tsaar pani kohe lihtsa lootsi riided selga ja sõitis laewale, mis Inglismaalt tulemas. Peeter nimetas end lootsiiks, asus tüüri juurde ja juhtis laewa sadamani. Kapten tahtis lootstile waewa eest palka anda, aga see ei wõtnud raha wastu; wiimaks wõttis ainult tüki riidet kingitusena. Järgmisel päewal kutsuti inglasi tsaari juurde. Meremees läks lossi ja ta

imestusel ei olnud piiri, kui Wene tsaaris, kelle kuulus juba üle terve ilma ulatanud, oma eilase lootsi ära tundis. Peeter oli kapteni vastu väga lahke, kutsus teda oma juurde lõunasöögile ja ostis kõik ta kauba ära.

Peterburi suurendamise ja ilustamise eest hoolitsetes ei jätnud Peeter ka tema kaitsemist hooletusse. Raskkimmend viis wersta linnast eemal, Soome lahes, on pikk ja kitsas Kotlini saar, millest iga laew Peterburisise minekul peab mööda sõitma. Tsaar, kes kõik Peterburi ümbruse läbi sõitnud, käis ka sellel saarel ja sai kohe aru, et kui siia tubli kindlus ehitada, siis jääb Peterburg mere poolt ärawõitmataks, sest kindluse suurtükid lasewad iga waenlase laewa põhja, kui ta peaks katsuma Kotlinist mööda sõita.

Suurel tsaaril käis täidesaatmine kohe nõuukõwõtmise järele, — ta ise joonistas uue kindluse plaani ja tema käsu peale ehitas Menshikow Kotlini saarel uue Kroonlinna kindluse, mis praegu üheks kõige tugewamaks kindluseks maailmas peetakse.

Wäljamaa laewad hakkaswad Peterburis käima ja nende lippude nägemine Newa jõel rõemustas alati tsaari. Aga weel tulifemalt tahtis ta seal oma Wene lippu näha; Rootsi laewastikule, kes alati Newa suu ümber luuras, pidi ta oma laewad vastu seadma ja waenlast nende abil ära kihutada katsuma. Waja laewaehituse paika teha, aga kus kohta? Peeter sõidab Ladoga järwele, otsib seal sügawa Swiri jõe kaldal paraja paiga, millel Lodeinoe-Pole nimeks, ja asutab

sinna ellingi. Kodeinoe-Poles hakkas töö kihama. Peetrile omase kiirusega ehitatakse seal sõjalaetou, mida Swiri jõge, Ladoga järwe ja Newat kaudu Peterburisse saadetakse.

Sõda Rootšimaaga läks wahel peal oma soodu edasi. Rootšlased ei suutnud muidugi rahulifelt pealt waadata, kudas wenelased sinna maakonda asuwad, mida nemad, rootšlased, ammugi omaks pidama harjunud. Nende wäesalgad katsufiwad mitmel korral uue linna ehitamist takistada ja wenelasi kodumaale peksta, aga meie wäed — esmalt tsaari enese, siis Menshikowi ja Brüssi juhatusel — sundifiwad waenlaseid igakord suurte kahjudega taganema. Läänemere äärsetes Rootši maakondades — Ingriamaal ja Gestimaal — wõitis feldmarshall Sheremetjew rootšlasi ükslugu ja wõttis hulga linnasi ära, mille hulgast juurem osa muistsel ajal wenelaste pärast olnud — Koporje, Jama, Iwangorod ja Jurjew. Wiimane on Kiemi suurwirsti Jaroslaw Targa asutatud ja nime-tati hiljemalt Tartuks. Peeter ise läks Narwa linna teist korda ümber piirama ja peale meeletliiku wastupanekut langes see tugew kindlus nendesamade wenelaste kätte, kelle põgenemist ta nelja aasta eest näinud.

Kaarel XII. sai wiimaks aru, et ta peab kõit oma jõuu Wene tsaari wastu juhtima ja seda waenlast, kes juba Rootši kindralisi üks teise järele wõitma hakkas, täitsa ära purustama.

Suurem osa Wene sõjawäest, wäljamaa kindrali Ogilvy juhatusel all (Sheremetjew oli tsaari poolt

Astrahanisse saadetud, sealist mässu maha suruma), seisis Peedumaal, Grodno linnas. Kaarel liikus kätu sinna poole ja oleks wenelasi peaaegu kodumaast eraldanud, aga Peetri osawate korralduste waral suutiswad meie wäed õigel ajal taganeda. Sellel ajal tegi täitsa ära wõidetud Poola kuningas August rootslastega rahu ja Peeter nägi enese täitsa üksinda, ilma lepinglasteta olewat. Terwe sõja raskus langes Wene tsaari peale ja ta hakkas tegawalt kaitsemiseks walmistama. Ta tahtis aga sõda ära lõpetada, mis Wenemaa algawat kaubandust ja tööstust liiga kurnaks, ja pakkus Kaarile rahu — ta oli walmis kõig wõidetud maad tagasi andma, kui temale üks ainus mereäärne linn jäetaks. Uhte ja enese peale lootja Kaarel ei annud tale midagi, ja tsaar wõttis sõja wastu.

Rootslased astusiwad Wene piiridesse ja läksiwad Weike-Wenemaale, kuhu neid Weike-Wene kasakate ülem, hetman Masepa — kes oma riigi walitsejat ära andis — kutsunud. Masepa, kellele Peeter palju head teinud, uskus, et wenelased ei suuda rootslastele wastu panna, ja lootis äraandmise waral Kaarel XII. armu ja lahkust ära teenida. Ta lootis tertwet maad oma järele meelitada, aga weikewenelased awaldasiwad hetmani äraandmise kohta põlgust ja Masepa pidi ainult weikese poolehoidjate salgaga rootslaste juurde minema.

Rootslastel oli suur wiletsus inimeste ja loomade toidu puudumise mõjul, sest Peetri käsu peale laastasiwad wenelased terve maa ära, kust rootslastel läbi

minna tuli. Siis kutsus Kaarel Päänemere kaldalt kindral Löwenhaupti appi: see pidi suure abiwäe ja rohkete suurtükide kõrwas ka võimalikult palju toidumoonna ja sõjatarwitusi — püssirohtu, kuulisi, pombiisi — tooma. Peeter püüdis Löwenhaupti kinni, enne kui see Rootsi peawäega ühineda jõudis, ja wõitis Lesnaja küla juures rootslased täitsa ära. Wiimased kautasiwad mõne tuhat meest ja terve moonatwoori, nii et Löwenhaupt suutis Kaarlile kõigest mõne korratuma polgu wäge tuua, aga mitte üht leiwakanikast nälgiwatele rootslastele. Lesnaja wõit oli wäga tähtjas weel sellepärast, et siin wenelased esimest korda sama tugewuse rootslaste salgaga wõitlesiwad ja siisgi wõitu saiwad, seega näidates, et nad Europa kõige paremale sõjatwäele täitsa wääriliseks saanud. Peeter kirjutas selle wõidu kohta, et „siin oli esimene soldatite katse.“

Kaarel saatis talwe lagastatud Weike-Benemaal mööda ja asus kewadel Poltawat piirama. Sinn oli wiletsalt kindlustatud, aga Wene kaitsewägi pani nii tugewasti wastu, et rootslased ei saanud terve kuu jooksul Poltawat kätte. Wiimaks lõppes wenelaste jõud täitsa ära ja kindluse peastmiseks pidi Peeter otsustawa lahingu tegema.

Rootsi wägi oli raskest teekonnast ja näljast wäga wäsinud ja nõrgestatud, sellepärast andsiwad kindralid Kaarlile nõuu, Poltawa juurest ära minna ja abiwägeji oodata; aga kangekaelne ja liig julge Kaarel kostis: „Kui Jumal taewaingli saadaks käsuga, et ma peaks Poltawa juurest taganema, ma ei taganeks siisgi.“

27. junil 1709 a. olivad nad Põltawa lahinguš koos.

Gelmisel ööl oli Kaarel Wene laagrite liiga lähedale sõitnud, ja sealt ühe kasaka poolt kuuli jalga saanud, — nüüd pidi teda tõllas weetama. Peeter sõitis hommikul enne lahingut sõjavägede juurde ja tuletas neile meelde, et nad isamaa ja oma õiguse eest võitlevud. „Aga Beetrift teadke,“ lühas ta juurde, „et temal elu kallis ei ole, kui aga Wenemaa peaks auus ja õnnes elama.“ Ja tõesti — ta ei hoolitsenud enese eest. Igal pool, kus hädaohtu leidumas, paistis tsaari hiiglakogu, kuuldus, kuidas ta walju healega oma soldatissi waimustas. Kuulid lausa wingusiwad tema ümber — üks tungis tal kübarast läbi, teine tabas sadulat, kolmas rinnal rippuwat risti, aga Jumala käsi hoidis teda ja ta ei saanud ühtegi haawa.

Kaarel XII. ei hoidnud ka oma elu ja lastis end igale poole sõidutada. Korraga tabab suurtüki kuul kuningas tõlda, ja ta kukub maha. Rootsi soldatid arwawad, et nende juht on langenud — ja kohumine täidab sõjamehi, kes muidugi juba kõikumad. Kuid Kaarel ei olnud surnud, ega haawatudgi; oma polkude segadust nähes lastis ta end üles tõsta, ristamisest seatud piikide peale panna ja katsus taganejat wäge igat wiisi waimustada. Oli aga juba hilja. Wenelased olivad igal küljel wastaste kallal; paremad Rootsi kindralid heitsiwad üksteise järele alla; weel üks pealetungimine — ja terve Rootsi wägi oli põgenemas. Kuningas, kes meeletuheitmises surma otsis,

pandi peatselt wägise hobuse selga ja wiidi ära, kus juures ta waewalt wangistusest peasis. Temaga ühes põgenes äraandja Masepa mõne kasakaga.

Wõimata on Peetri rõemu kujutada, nende waenlaste põgenemist nähes, kes Wenemaad peatselt täitsa häwitanud oleksiwad. Kohe peale lahingu lõppu seati wõitluse wäljale weike kirik üles ja terwe wägi tänas Jumalat suure armu eest, et ta Wenemaale ot-
sustawa wõidu hirmsate rootslaste üle annud. Peale palwet astus Peeter hobuse selga ja sõitis kõik polgud läbi, soowis neile, oma läbilastud kübarat lehwitades, wõiduks õnne ja tänas wahwuse ja tubliduse eest, mida kõik — kindralist kuni liht-soldatini — awaldanud. Wägew, rõemus hurraa kajas üle lahinguwälja tsaari sõnade peale wastuseks; kõik tundsiwad, et nüüd wõib wabalt hingata, et isamaa pealt hädaoht kõrwale läinud.

Shtul tegi Peeter toreda pidu, millele kõik kindralid ja ohwitserid kutsus. Tsaaril oli süda rõemus ja ta tahtis neil Rootsi sõjameestel, kes oma wahwusest hoolimata wangi sattunud ja nüüd wahi all wõiduhõiskeit kuulma pidiwad, kurbtust kergitada. Tsaar lases wangis Rootsi kindralisi kutsuda, seab neid oma lauale, kiidab nende wahwust ja katsub kautuse üle trööstida, üteldes et kõik Jumala tahtmisest tuleb, et neil misgis süüdi ei ole. „Teie walitseja wõib õnnelik olla, et tal niisugused teendrid on kui teie,“ ütles tsaar ja kinkis kõige wanemale nende seast, wahwale feldmarshal Renschildile, oma mõega auustuse märgiks.

Pidusöögi ajal tõusis Peeter püsti, tõstis wiina-
karika üles ja ütles, et joob oma sõjakunsti õpetajate
terwiseks.

„Kes need õpetajad siis on?“ küsis Renschild.

„Teie ikka, herrad rootslased,“ kostis tsaar nae-
ratades.

„On aga õpilased oma koolitajaid ilusti tänanud,“
fõnas wangis feldmarshall.

Peale lahingus langenute matmist kästis tsaar,
isamaa eest langenud Wene sõjameestele igaweseks mäles-
tuseks, kõrge mullakünka ehitada ja pani ise selle otša
risti seisma, pealkirjaga: „Auusad sõjamehed, kes pü-
haduse eest werega kroonitud, Jumala Sõna lihaks-
saamisest aastal 1709, juni kuu 27. päewal.“ Peter-
burisse tagasi jõudes hakkas Peeter Wiiburi poolel püha
Sampsoni auuks — selle mälestust 27. junil, Pol-
tawa lahingu päewal, pühitsetakse — kirikut ehitama.

Würst Menshikow jõudis kolme päewa pärast
Rootsi wäe jätistele järele ja wõttis need wangi, aga
Kaarel XII. suutis Türgimaale põgeneda.

Poltawa lahingu wõitmine suurendas korraga
Benemaa tähtsust ja näitas terwele Europale, kui
suured wenelaste wägi ja osawus, kui suur nende wa-
litseja wainujõud on. Siis wõis Peeter rahuliselt
tulewikusse waadata; kõige esmalt jäi ta oma armas-
tatud Peterburi üle muretuks. Peale Poltawa lahin-
gut kirjutas tsaar Aprakšiniile: „Nüüd on Jumala
abiga Peterburi asutamisele täieline nurgakivi pandud.“

Põhja pool kehtiswad wenelaste wõidud ka edasi. Meie sõjawäed wõitsiwad Riia, Tallinna, Wiiburi ja palju muid wäheha tähtsusega linnasi ära ja saiwad peatselt terve Soome lahe kallastel peremeheks. Warsti pidi aga Peeter oma riigi teise äärde ruttama — lõuna poolt liginewat uut, hirmust hädaohtu eemale tõrjuma.

Kaarel XII. suutis türklasi wenelaste wastu sõjale kihutada, ja tsaar läks oma wäega uuele waenlasele wastu.

Türgi walitsuse all oliwad kellel ajal õigeusulised Moldawa ja Walahia maad. Nende walitsejad tõutasiwad Peetrile, et nad temaga ühinewad ja sõjawäele igasuguseid tagawarasi muretsewad. Nende tõutusi usaldades läks Peeter wõrreldi weikese sõjawäega, kellel pealegi wähe tagawarasi, Türgi piiridesse. Kuid tsaar sai oma usalduse eest raske mihlluse. Moldawa würst Kantemir tuli küll tema juurde, aga ilma sõjawäeta ja ilma tagawaradeta — neid ei saanud ta türklaste kartusel walmis panna. Walahia würst murdis otsekohe oma tõutuse ja asus Türgi wäele abiks. Pruti jõe kaldal asus üle 200,000 türklase ja tatarlase Peetri ümber, kellel kõigest 38,000 meest ilma sõjamoona ja weeta oli. Arwata wõis, et tsaarile ja terwele sõjawäele wiimane tunnike lõõnud, ja tsaar saatis pealinna kirja, et seal ühtegi käsukirja ei ustaks, mida ta wangipõlwest ehk saadaks. Aga Jumal ei lastnud Wenemaad weel hukka saada. Türklased lõiwad wenelaste wahwust kartma — need oliwad türklasi mitmel tormijooksul suure kahjuga tagasi peksnud — ja jäiwad rahusobitamisega nõuusse.

Peeter saatis türklaste ülema, suurvesiri, juurde kawala nõumehe Shafrowi ja sellel läks korda, rohke meelehea jautamise waral türklastega rahu teha. Seal juures oli Peetrit tema teine abikaasa Ekaterina Meksejewna, kes mehega sõjakäigule kaasa tulnud, suureks abiks: ta andis kõik oma ehteasjad Shafrowi tarwitada ja see kingitus mõjus rahutingimiste peale rohkesti.

Küll rõemustas Peeter oma sõjawäe imelise peastmise üle, kuid rahutingimised olivad temale ikkagi väga rasked. Kõige raskem tsaarile oli, et ta pidi oma esimese saagi — Njowi linna — tagasi andma, ja Taganrogi kui ka kaks teist uut kindlust maha lõhkuma.

Pruti rahutegemisel ilmus Peetri suurmeelsus täies hiilguses: türklased nõudsiwad Moldawa wärsti Kantemiri wäljaandmist, aga tsaar kostis, et ta enne-malt ise hukka läheb, kui inimesi wälja annab, kes teda usaldanud. Peetri meelekindlust nähes taganesiwad türklased oma nõudmisest ja Kantemir peasis terve nahaga.

Kurwa meelega lahkus Peeter Türgimaalt; aga wõidud põhja rajal, kus sõda rootslastega edasi kestis, trööstisiwad teda warsti. Wenelased, kellega Poola ja Daani kuningad uuesti ühendusesse asunud, tungisiwad ikka kaugeemale Rootsi maadesse.

Braegune Soomemaa oli siis rootslaste päralt ja Peeter wõttis nõuaks seda alla heita, et waenlane ei saaks sealt Soome piiridele lähedast Peterburit ähwardada. Wene aeru-laewastik, mis mõne aasta joo-

sul Kodeinoe Pole, Olonetsi ja Peterburi ellingitel kahesaja laewa suuruses kaswanud, sõitis admiral Apraksini juhatusel Newast wälja ja ruttas Soome kallastele. Üks osa laewastikust seisis kontradmirali, tsaari Peeter Aleksejewitschi käsu all.

Wõit oli igal pool wenelaste saatjaks. Soome-
maa tähtsamad linnad — Helsingi ja Turu — lan-
gesiwad meie wägede kätte. Rootslased taganesiwad
sisemaale, lootes et wenelased ei julge sinna järele
minna, kuid eksiwad oma arwamises. Weikene Wene
wägi tungis wahwalt tundmata ja waenulise maa süda-
messe, wõitis rootslasi otsustawas lahingus ära ja sai
peatsett terve Soomemaa oma kätte.

Järgmisel 1715 aastal sai Peeter ise Hanko-
niemi (Gangut—Hangöudd) juures suure wõidu Rootsi
laewastiku üle. Suur o'i Peetri rõem oma armsama
kasulapse, laewastiku, esimise suure wõidu üle, mis
tunnistas, et tema hoolitsemine laewastiku eest, liht
puusepana töötamine, millega teisa suuremale hoolele
ehutada mõtles, sugugi ilma asjata ei olnud. Kui
tšaar peale Hankoniemi wõitu Peterburisse tagasi tuli,
wõeti teda suure pidustuse ja tulewärgiga wastu. La-
hingu mälestuseks ehitas Peeter omale uude pealinna
püha Panteleimoni kiriku; kuna Wene laewastiku wõidu
päew (27. juli) sellele wagamehele pühitsetud.

Raarel XII. sai wiimaks aru, et pikaldane sõda
tema maa hoopis ära lastanud, ja hakkas Peetriga
rahu sobitama. Aga just nõuupidamiste ajal sai
Peetri tähtjas wastane, kes mitmest kümnest lahingust

osa võtnud ja oma hullumeelsest wahwusest hoolimata
ikka õnnelikult peasnud, ühe Daani kindluse piiramise
juures surma. Rootsi auujärjele sai tema õde Cleo-
nora, see jättis mõne riigimehe tagasundimisel rahu-
läbirääkimised katki. Warsti pidi ta oma mõtlemata
teu üle kahjatsust tundma. Peetri sõjawäed tulivad
Rootsimaale, põletasivad mitu linna ja üle saja küla
maha ja laastasivad maa peatselt kuni Rootsi pealinna
Stokholmi wärawateni hirmsasti ära. Rootslased kat-
susivad teisi Europa riikisi wenelaste wastu üles kihu-
tada ja Inglise kuningas saatis tõesti oma laetvastiku
Päänemerde, et tsaari hirmutada. Kuid Peeter ei
tunnud hirmu. Inglisemaa sõjaahwardusest hoolimata
läksivad Wene sõjawäed jällegi Rootsimaale ja rüüsta-
sivad teda rohkem kui esimesel korral. Omal ajal
wõitmata Rootsi wäed olivad hoopis julguse kautanud
ega suutnud sugugi wastu panna ja uhke Rootsi ku-
ninganna pidi Wene tsaarilt rahu paluma.

Oli aeg, kus Peeter rootslastelt ainult Peterbu-
rit palus, selle eest kõiki muid wõidetud paikasi tagasi
anda lubades; aga nüüd oli asjalugu muutunud.
Rootslased pidivad oma esimeste wõitude ja kõrgi
oleku eest kallist hinda maksma — nad pidivad Liivi,
Cesti ja Ingria maad (Peterburi kubermangu) ja osa
Soomemaast wenelastele andma. Noores ias mere
kaldale peasemisest unistades ei usaldanud Peeter nii
suuri tagajärjesi loota, kui ta nüüd enda osawuse ja tahtmi-
sejõuuga ja oma wägede wahwuse waral kätte saanud.

Tsaar oli parajasti merel, kui sõnum tuli, et
Wene saadikud Brüs ja Ostermann ja on Rystadti

linnas 30. augustil rahu teinud, misga suur Põhja-sõda lõpule jõudis. See sõda, mis 21 aastat kestnud, algas Wenemaale raske Narwa kautusega ja lõppes meie kodumaale täielise võiduga; võiduga mis Wene riiki Euroopa maade seas tähtsale paigale tõstis.

Peetri osavus ja waimusuurus ilmus selle sõja jooksul terwena. Meie nägime, et ta algas wõitlust wiltsalt õpetatud sõjawäega, kes waewanägemistega harjumata oli ja oma ohwitseri wähe usaldas. Selle harjumata sõjawäega pidi ta oma aja kõige paremate soldatite ja kõige parema wäejuhi wastu wõitlema ja ühtlasi ka kodumaal tekkiwaid mässusi maha suruma; inimesed, kes uue korraldusega rahul ei olnud, kihutasiwad lasakaid, rascolnikuid ja muid müratsema. Kõigi nende — nii koduste kui wäliste waenlaste wastu wõitlemiseks kulus raha, kulus inimesi, kes suutsiwad tsaari mõtetest aru saada ja tema suuri ettewõtteid täita. Peeter Suure wainuisjõud sai sellega hakkama; osawa tüürimehena juhtis ta oma riigi laewa kindlasse sadamasse — hoolimata marudest ja weealustest kaljudest, mis talle teel ette juhtusiwad ja laewa kõige juhatajaga ära neelba ähwardasiwad.

Kohe peale rahusõnumi saamist ruttas tsaar Peterburisse ja sõitis ka wara hommikul Newasse, muusika helide ja suurteki paukude saatel. Peterburi elanikud aimasiwad misgit rõemulist sündmust ja ruttasiwad karjakaupa paigale, kuhu tsaari laew kaldasse asus. Tsaar tuli kaldale ja kuulutas oma truuwidele alamatele rõemust rahusõnumit, mida walju hurraaga wastu wõeti. Sadamast läks Peeter otseteel kõige wanemasse

Peterburi kirikusse, Kolmainu Jumala peatirikusse, ja lastis pidu-jumalateenistust pidada; selle jooksul tänas ta kuumalt Jumalat, kes teda aidanud rasket ülesannet lõpule viia. Peatirikust läks tsaar turuplatsile, kus rahwa võerustuseks juba õlle ja viina aamid wälja weeretatud, ja astus ruttu üleslöödud kõnelawale.

Terwe plats mustas lausa inimestest, aga kärpse lendamist wõis kuulda — nii kangesti hoidsiwad kõik, et mitte üksigi tsaari sõna kautsi ei läheks. Tsaar astus kõnelawale, wõttis kübera peast ja kummardas rahwa poole. Rahwahulgas tõusis filmapilguks liikumine, aga kohe jäi kõik jällegi waiksuseks.

„Olge terwed ja tänage Jumalat, õigeusfulised,“ sõnas tsaar, „et Kõigewägewam Jumal on selle pita sõja, mis katkümme aastat kestnud, lõpule saatnud ja meile Rootsi- ja Rootsi- ja auruksast rahu annud!“

Siis wõttis Peeter kannuga wiina ja jõi rahwa terwiseks; rahwahulk oli rõemupärast nutmas ja lammatas oma kisaga „elagu riigiwalitseja!“ suurtükkide mürina kinni.

Mõne päewa pärast walmistas tsaar suure masferade wõi pidu, kuhu kutsutud pididwad igasugustes imelistes ülikondades ja kaetud nägudel ilmuma. See näufattepidu, millest üle 1000 inimese osa wõtsiwad, kestis üle nädala ja Peeter ise tantsis seal, laulis ja rõemustas nagu laps. Siis kuulutas tsaar, et ta Jumala armu eest tänades kõigile hukkamõistetud

kurjategijatele andeks annab, ja rahvale kõi maksu-
wõlad kingib, mis sõja algusest peale kogunud.

Selsamal päewal tegi Peetri asutatud kõrgem riigivalitsuse ametipaik — senat — otsuseks, tsaarile „Isamaa isa, Suure ja Keisri“ auunimetusi anda. Mõne päewa pärast, kui tsaar kõrgete auukandjate saatel peafirikus wiibis, astusiwad senatorid tema juurde, üks nende seast luges Peetri kuulsad teud üle, palus teda nimetatud auunimesi vastu wõtta, selle eest et ta „Kõik-Wene riiki ja rahwast oma juhatusel waral nii suure auu sisse tõstnud“ ja hüüdis lõpul: „Elagu Peeter Suur, Isamaa isa ja kõige Wenemaa keiser!“ Seda rõemuhüüet kordasiwad kõik firikus olevad auukandjad ja ka rahwas, mis firikut lugemata hulkadena ümbritsemas. Kohe hakkasiwad kellad helisema, suur-tüüdid paukuma, muusik mängima. Peterburist läks Peeter Suur Moskwasse, kus rahu tegemist sama toredasti pidustati.

Rootsi sõja ajal käis Peeter weel korraks wäljamaal, Hollandis ja Prantsusemaal, Rootsimaa vastu lepingut sobitamas. Prantsusemaa pealinnas Pariisis oli tale kuninga lossis tore korter valmistatud, kuid tsaar tõrkus sinna asumast ja palus, et temale mõni eramaja määrataks. Prantsuse kuningas Louis XV. oli sel ajal kõigest seitsme aastane. Kuningas tuli esimeseks oma kõrgele külalisele wõeraks, ja teisel päewal sõitis Peeter kuninga lossi, wõeruskäiku wastama. Yigi jõudes märkas tsaar, et noor kuningas temale vastu jookseb. Peeter lastis kohe oma tõlla kinni pidada, astus wälja, wõttis noore kuninga sülle ja

läks lossi, üteldes: „Nüüd kannan terwet Prantsuse riiki!“ Prantslased püüdsiwad Peetrile kõike näidata, mis nende pealinnas huwitawat leidumas. Kuninga priiljantidest ei teinud Peeter suuremat wäljagi, selle eest waatas ta hoolega kuulust „inwalidide maja“ — wanade ja wigaste soldatite warjupaika. Muu seas käis Peeter ka rahawalamise wabrikus ja wabriku ülem palus, et kõrge wõeras oma käega ühe raha walmis teeks. Tsaar täitis palwet, imestas aga wäga, kui pressi alt tema oma näukujuga mälestusraha wälja tuli. Esimeseks tehtud mälestuseraha annetati tsaarile, järgmisi jäutati tema kaaskonnale.

Kaua aega mäletati Parisis kuulust põhjamaa tsaari, kes selleaegseid hellitatud prantslasti oma karmi elu kombega, tööka olekuga ja teadusehimuga imestama fundis.

Peeter ja ta wahwa sõjawägi ei saanud peale Rootsi sõda kuigi kaua puhata. Suur tsaar, kes Läänemere äärde peasenud, tahtis kindlal jalal ka Kaspia merele asuda, et sealt saaks Asia rahwastega kauplemist ajada. Wenelastel oli küll üks linn — Astrahan — Kaspia mere ääres, aga perslased, kes suuremalt osalt selle mere randade walitsejateks oliwad, ei sallinud wenelasi ja rõhustiwad meie kaupmehi. Korrats ei saanud Peeter mitmesuguse ülekohtu eest, mida perslased wenelastele teinud, kohast taju, ja kuulutas Persiale sõda. Persia sõjawägi sai igal pool lüüa ja 1723. aastal tegi Persia shah Peetriga rahu, temale mõnda

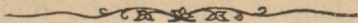
mereäärset maad andes. Sel kombel jäi Kaspia mere lõunalääne poolne kallas Peeter Suure võimu alla ja Wene kauplemine leidis kaitset.

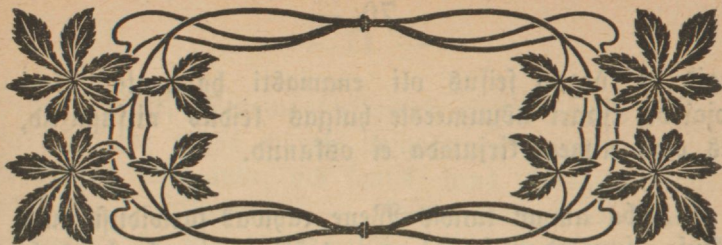
Wahetpidamata waewanägemine oli aja jooksul keisri wägilase terwist nõrgestanud. Ta ei hoidnud ennast mitte kunagi, ei hoolinud tohtritest, kes teda puhkusele sundiswad, ja töötas päewad ja ööd läbi. Raua wõitles Peeter haiguse vastu ja korras näis, nagu oleks ta täitja terweks saanud, aga saatuse ei lubanud suurele Wene tsaarile pikka iga.

1724. aasta sügisel sõitis tsaar weikese laewaga Soome lahele — ta tahtis Sestroretski sõjariistade wabrikut waatama minna. Meri mässas hirmsasti ja Peeter käskis kalda poole sõita, et maa peal ööd mööda saata, kui mere pealt appihülbed kostiswad. Suur paat, mis soldatitega Peterburist Kroonlinna minemas, oli liitwa peale kinni jäänud ja meri ähwardas laewamehi ära neelata. Tsaar saatis oma mehed hädalisi peastma; wiimaks ei suutnud ennast tagasi hoida, kargas lootsikusse ja sõitis ise ka abiks. Tema lootsik jäi peastetawate lähedal kinni, Peeter kargas merde ja hakkas, põlwini wee sees olles, hädalisi wälja aitama. Peatselt kõik soldatid ja madrukised peasteti ära, aga Wene tsaar maksis oma wägitoõ eest kallist hinda. Rauane külmas wees wiibimine mõjus tsaari terwise peale—ta külmetas raskesti, endine haigus tuli tagasi, ja suur uuendaja suri 28. januaril 1725. aastal ära. Ta suri 53-mal eluaastal, enne kui mitmeid oma

suurtest plaanidest lõpule saata jõudis. Terve Wenemaa kurbtust, mida ta oma kalli walitseja surma puhul tundis, oli võimata kirjeldada. Keisri surmukeha seati lossi saali ja lugemata rahvahulgad tungisivad sinna, et kallist tsaari, kes eluajal iga truu riigialama vastu — kas olgu lihttööline või kõrge auukandja — ühesuguselt lahke olnud, weel wiimast kord näha.

Wenemaa kurtis Peetert kibedasti taga, kuid wäljamaal oli lugu teistsugune. Mitmed wõerad riigid, keda Wenemaa ootamata kiire tõusmine kohutanud, waatlesivad suure hirmuga igat sammu, mida Peeter oma wõimuse kindlustamiseks astus. Tsaari surma sõnumit saades uskusivad nad, et selle surmaga jühes ka Wenemaa suuruse hoone langeb ja tundsiwad selle üle muidugi rõemu. Aga meie waenlased ekhisiwad oma arwamistes — Peeter Suure wõidud ja uuendused oliwad nii kindlad, et järgnewad segadused neid kõigutada ei suutnud. Maad, mida Peeter wõitis, on praegugi Weneriigi päralt; Wenemaa tähtsus on peale tema surma ükslugu suurenenud, ja warsti wõitis ta Europa riikide seas weelgi tätsama paiga.

III.

Peeter Suure uuendused Weneriigi sisetises olus.

Peatselt terve walitsuse ajal tuli Peeter Suurel Weneriigi naabritega — rootslaste, türklaste, perslastega — sõda pidada. Kõik Peetri sõjad jõudsiwad õnnelikule lõpule, meie suure keisri waimuosawuse ja tema kuulsate kaaslaste loomuandide abil ja Wene wäe tubliduse ja wahwuse mõjul. Omale abilisi oskas Peetri kullisilm niihästi toredatest lossidest kui ka wiletsatest urtsikutest üles otsida. Aga ka kõige tublim sõjawägi, kellel kõige osawamad wäejuhatajad oleksiwad, ei suuda pikka sõda pidada, kui ta kodumaa waene on ega jaks iga sõjaga ühendatud raskuseid kanda. Peetri walitsuse algul oli Wenemaa waene, kauplemine oli tal wiletsal järjel, tööstus weel wiletsamal; mitte ainult lihtrahwas

waid ka kõrgem seisus oli enamasti harimata; isegi bojaride, tsaari nõuumeeste hulgas leidus niisuguseid, kes oma nimegi kirjutada ei oskanud.

Juba ammu tundis Wene rahwas tarwidust oma rikkuse suurendamiseks, oma tööstuse ja kaubanduse edendamiseks ja tegi selleks mitugi katsed. Meie esiwanemad katsusiwad wäljamaalastega ühendusesse astuda, kauplemist suurendada, wabrikuid ehitada, kooli asutada; aga kõik need katsed oliwad wäga nõrgad, eestwõtjateks oliwad üksikud inimesed ja lugu ei õnnestanud: ei leidunud neil kindlat tahtmisejõudu, mis oleks julgenud muistsest kombest järsku lahkuda ja korraga uuele teele asuda; ei olnud kindlat kätt, kes oleks suutnud meie isamaad ustawalt seda uut rada kaudu juhtida; ühe sõnaga — ei olnud eestwedajat. Ja selleks juhiks ilmus keiser Peeter Suur.

Peeter nägi ära, et Väänemere kallaste omandamiseks, mille waral Wenemaa teiste Europa rahwastega ühendusesse astuda saab ja nendega ühele pulgale jõuda suudab, waja pikkasi ja raskeid sõdasi pidada. Sellepärast wõttis ta nõuaks, kõike jõudu selleks tarwitada, et Wenemaa rikkust suurendada ja temale iga-suguse, isegi mitmeaastase ja mõnikord õnnetuma sõja wäljakannatamiseks wõimalust luua. Abinõuude saamiseks, mida peatselt üksinda põllutöoline Wenemaa anda ei suutnud, oli waja kõige pealt kauplemist suurendada, kaubalinnasi tõsta. Teistes maades läksiwad linnad kauplemise waral ikka rikkamaks, aga meil oli lugu hoopis teisiti.

Muistisel Wenemaal ei antud riigiteenijatele palka, ja kui tsaar tahtis mõnele bojarile või muudele riigiteenijatele tasu anda, siis saatis tema kufagile linnaülemaks, „wojewodaks“ — „sööma peale.“ Wojewoda ei saanud ka riigi poolt palka, selle eest pidiwad aga tema walitsuse aluse maakonna elanikud tale teatud maksu tooma. Peale selle maksiwad kohtuskäijad, palujad, kaupmehed, ülepea kõik, kes wojewoda abi ja kaitset tarwitasiwad, temale selle eest teatud maksu, ja mõned wojewodad, kes ainult rutulise rikkaksjaamise peale mõtlesiwad, wõtsiwad kõrget maksu. Veel rohkem nõudsiwad kõikisugused alamad ametnikud, kes üksikuid asju talitasiwad. Nende maksuwõtmiiste mõjul ei saanud Wene linnad rikkamaks minna, waid jäiwad aast aastalt waesemaks. Linna elanikud kurtsiwad alalõpmata riüstamise üle, mis wojewodade ja muude ametnikkude poolt neile osaks saawad, ja Peeter wõttis nõuaks, neid sellest wabastada. Pisut enne Rootsi sõda andis tsaar käsu wälja, mille järele kaupmeestele ja äriajajatele lubati oma keskelt wolinikkusi, „burmeistreib“ walida, kes nende asju walitsuse ees ajaksiwad, riigi maksusi koguksiwad ja linnaliste tarwiduste eest hoolitseksiwad.

Wene ärimehed tundsiwad juba ammuigi ära, et nad ei suuda wäljamaa kaupmeestega wõistelda, sest wiimased ei kauple mitte üksikult, igaüks oma kulu peale, waid ühiste falkadena ja nii tuetawad üks teist. See asjalugu ei jäänud ka Peetri terawa silma eest warjule ja ta andis käsu, et „kaupmehed nii kaupleks, nagu teistes riikides — nimelt kompaniidena.“

Palju hoolitsetes tsaar ka kaubalaewastiku eest, nõudis, et meie kaupmehed omale rohkem laewu ehi-

taksiwad ja nendega wäljamaale sõidaksiwad, oma kaupasi müütama ja wõeraid ostma. Kõigi Wenemaale toodawate ja sealt wälja wiidawate kaupade pealt wõeti tollimaksu, aga wenelastele andis Peeter mitmesuguseid hõlbutusi, et neid oma laewade ehitusele kihutada: näituseks, Wene laewadel weetawate kaupade pealt wõeti tolli maksusi ühe kolmandiku wõrt vähem kui wäljamaa laewadelt.

Kuid selleks, et kaubandus õitseks, oli mereranna omandamisest ja kaubalaewastiku loomisest weel liiga wähe — waja oli riigi sisse lahedaid teesi muretseda, et kergem oleks wõeraid kaupasi meie mõetmata kodumaa kaugematesse nurkadesse laiali saata, ja teisalt ka oma kaupasi mereäärsetesse linnadesse wedada. Üheks põhjuseks, mille mõjul Wene kauplemine wiltsalt edenenud, oli just teede halb seisukord. Linnasi oli Wenemaal ka wäga wähe, nii et ühest linnast teise tuli nädala kaupa sõita, mõnikord rohkemgi weel. Korraldatud teed puudusiwad peaaegu täitsa; sõidad wahel edasi ja sattud niisugusse auku, et rasket koormat ilma wõera abita wälja tuua ei saa, aga abi pole sage-dasti kufagilt loota, sest mõnes paigas ei ole sadandete werstade kaugusel ühtegi inimese elumaja. Ja kui juhtusgi wahel suurel teel inimestega kokku juhtuma, siis tuleb ehk pärast Jumalat paluda, et sulle keegi enam wastu ei juhtuks. Põlistes metsades, mis sel ajal suuremat osa Wenemaal katkiwad, lagendiku kunistikkudes ja soodes peitusiwad sel ajal kurjategijate salgad, kes rööwimise ja tapmise äri ajasiwad. Rööwli-salgad oliwad wahel nii suured, et nad mitte ainult

üksikute sõitjate, waid koguni terwete kaubawooride peale tungiswad. Et õnnelikult ühest linnast teise sõita, tuli kümnete ja sadandete kaupa koku asuda ja tublid sõjariistad kaasa wõtta. Muidugi takistas see kauplemist suuresti, sest üksikud kaupmehed ei julgenud pikale teele minna ja suurtesse salkadesse kogumine ei olnud igakord wõimalik.

Wene kauplemise edu eest hoolitsedes pidi Peeter muidugi kõige pealt seda tähele panema, et riigi osade wahel suuremat ühendust saaks. Tema ajal ehitati palju maanteeid, hoolega walwas ta teede korraspidamise üle ja waljut nuhtlust sai iga ametnik, kes teede järele waatama pidi, aga oma ametis hooletu oli.

Muistsel Wenemaal raskendas läbikäimist weel asjalugu, et teeäärred wäga tühjad oliwad, ja pika maa peal ei toidumoona ega puhunud hobuseid saada ei olnud. Selle wiltsuse kautamiseks lastis Peeter suurte teede äärde öömaja-paigad ehitada, öömajad anti erainimeste kätte, kes pidiwad rändajatele kõiki tarbeasju muretsema.

Wenemaal rändamise kergendamist püüdes sihtis Peeter oma tähelepanemist ka nende laiade teede peale, mida loodus ise meie kodumaale on annud, nimelt — jõgede poole. Peeter hoolitses, et jõgesi madalatest paikadest ja karestikkudest puhastataks, aga sedagi näis temale wähe olewat. Ta järeldas nii Wenemaal on palju suuri jõgesi, mis mitmetesse meredesse woolawad, kuna nende hallikad ligistiku seisawad. Kui nende jõgede otsasi ühendada, siis saaks kaupasi kerge

waewaga ühelt merelt teisele saata. Oma nõuu täidesaatmiseks mõtles Peeter suuremate jõgede wahele, mis Kaspia, Musta, Pääne ja Walgessse merde langewad, kanaliji ehitada ja selkombel neid nelja merd üksteisega ühendada. Surm takistas suurt keisrit selle plaani teukstegemisel, aga ühe osaga jõudis ta ikkagi lõpule, nimelt ühendas Kaspia ja Pääne mered ära. Peeter lastis Wõshnewolotski linna lähedal kanali kaewata, mis Musta ja Twertsa jõgesi ühendab. Peale Wõshnewolotski kanali kaewamist peasiwad laewad otseteel Wolgast Päänemerde, aga seal juures pidiwad nad Ladoga järwest läbi sõitma; wiimase peal mässawad aga sagedasti kanged marud, mis laewadele kurja tegemas. Suurte õnnetuste eest hoidmiseks mõtles Peeter Ladoga järwe lõunapoolsel kaldal kanalit ehitada, mida kaudu laewad saaksiwad Wolhowist Newasse sõita. Niisuguse kanali kaewamine oli väga raske, aga Peeter wiis oma mõtte läbi.

Ladoga järwe juurde koguti tuhanded tööliised, kelle juhatamine väga osawa inseneri Münnichi hooletaks anti. Münnich, kes Peetri ajal Wene teenistusse astunud, sai hiljemalt kuulsaks feldmarshalliks. Tööd jõudsiwad nii hästi ja kiiresti edasi, et Peeter mõis neid wähe aega enne surma waatama minnes, rõemuga ütelda: „Minu Münnichi waewanägemine on mind terweks teinud.“ Aga Peetril ei olnud määratud, et ta oma igatsuse täidesaatmist nägema pidi: ta suri enne Ladoga kanali walmisfaamist ära.

Kaubanduse kõrwas katsus Peeter kõigest jõuust ka Wenemaa tööstust suurendada ja edendada. Tsaar

pahandas selle üle wäga, et wäljamaalased meile mõn-
dagi kaupa toowad, kuna Wenemaal wõiks peatselt kõike
walmistada, mille eest wõerastele kallist hinda makseti.
Sellepärast püüdis Peeter oma riigis wõimalikult palju
igasuguseid töökodasi ja wabrikuid asutada ja andis
neile suuri hõlbutusi. Wabrikandid ise, kui ka nende
teenijad, wabastati esialgul mitmesugustest maksudest;
siis ei wõetud neile tarwiliste materjalide ega masi-
nate ja tööriistade pealt tollimaksusi. Kui mõnes wab-
rikus nii kaugele jõuti, et sama hästi walmistati kui
wäljamaal, kohe andis Peeter wabrikule suuri tellimisi,
ehk jättis tale selle kauba walmistamiseks ainuõiguse
ja pani wäljamaa kaubale kõrge tollimaksu peale, et
Wene tööstus suudaks wõistlust kanda. Kui keegi era-
inimene mõnda wabrikut asutada ei julgenud, laskis tsaar
sagedasti kroonu kulul wabriku walmis ehitada ja käima
panna, ja andis warsti erainimeste kätte rendi peale, et
teisi ka ettewõtmisele kihutada. Sagedasti kinkis Peeter
wabrikuid, mille juurde hulk maid ja talupoegi arwa-
tud, wälja, et uus omanik töötamist kõrgemale järjele
tõstaks. Meistriteks oliwad wabrikutes esiotsa aina
wäljamaalased, aga Peeter sundis neid oma osawust
kiiresti Wene õpilastele kätte näitama, ja walwas
hoolega selle järele.

Peetri ajal kandiswad kõik aadelimehed kuubesi,
mille tressid ja ehtenõõrid Hollandist toodi. Ehtenõõ-
rissi kulus igal aastal rohkesti; sellepärast ehitas tsaar
Peterburisse suure ehtenõõride wabriku, kutsus wälja-
maalt osawa meistri ja andis mitu noortmeest tema
juurde õppima. Mõne aja pärast tuli tsaar, kes hari-

likult näha himustas, mida ja kui palju keegi õppinud, se ehtenõõride wabrikusse ja hakkas õpilaste töösi waatama. Ühe tööd oliwad temale iseäranis meele järele; ta kutsus nooremehe oma juurde ja hakkas teda kiitma.

„Si ole waja, majesteet“, kostis mehike, „kududa oskan ma küll, aga meistriks ei saa ikkagi olla.“

„Miks mitte?“ küsis Peeter.

„Meie peame walmis looduse järele, mida wäljamaa meister teeb, kuduma: meie ei oska kudet üles luua ega telgesi seada — seda teeb sakslane ise ega lasse meid mitte pealt waatamagi tulla.“

„Katsu ja aga kudagi tema osawust kätte õppida“.

„Küll ma katsun, majesteet,“ wastas noor töömees.

Tsaar sõitis ära ja noormees hakkas katsuma, kudus saaks tsaarile antud tõutust täita. Ta mõtles ja mõtles, kuni wiimaks hea nõuu leidis. Mehikene ronis põningule, selle tua kohta, kus meister töötamas, puuris lae sisse augu ja õppis selle waral warsti meistri kunsti selgeks. Siis läks ta Peetri juurde ja seletas, et oskab nüüd igasugust ehtenõõri kududa. Tsaar las kis jalamaid teljed tuua ja noormees kudus ehtenõõri, mis wäljamaa meistri omale sugugi järele ei annud. Peeter kutsus siis sakslase oma juurde, sõimas ta kere täis, selle eest et ta kõige tähtsama osa oma ametist teistele õpetamata jätnud, las kis ta ametist lahti ja seadis kawala õpipõisi tema asemele.

Alaliste sõbade jaoks tarvitas Venemaa palju rauda ja muid metalli, mida ka väljamaalt toodi. Vene riigis leidis aga tarvilisi metalli rohkem kui mõnesgi teises riigis, aga venelased ei osanud mäekaevamise tööd. Nende õpetamiseks kutsus tsaar väljamaalt osavaid mäetöölisi. Siis andis tsaar käsu, et igaüks võib metalli nii oma maas, kui ka võerast maast otsida, ja kui maa omanik ei suuda või ei taha metallide kaevamist ette võtta, siis jääb see õigus igaühe omaks; muud kui kaevaja peab maa omanikule kasust osa andma. Käsukirja põhendati seega, et „Sumala õnnistus ilma kasuta maa alla ei jääks“.

Peetri surma ajaks oli Venemaal tema hoole varal 5 vasewabrikut ja üle 25 rauawabrikut töötamas. Paremad nende seast olivad Nikolai Demidowi omanduseks. Demidor, kes ennemalt Tulas liht sepaks olnud, võitis oma mõistuse ja töösamuse varal tsaari armastuse ja tõusis tema tuetusel üheks kõigerikkamaks meheks Vene riigis.

Peeter käis sagedasti rauawabrikuid vaatamas ja tegi vahel ise tööd kaasa. Korrats sõitis ta Moskwa lähedal kaupmees Milleri rauawabrikusse Peale wabriku läbiwaatamist asus Peeter ise tööle; tema kaaslased ei julgenud ka eemale hoida, kiskusiwad oma kullaga ehitud wamnuksed maha ja läksiwad kõrgele töömehele appi — mõni sai süsa tassida, mõni waetules lõõtsa tõmbamisega. Tsaar tegi tüki aega tööd ja tagus wiimati 18 puuda rauda läbi. Töö lõpetusel küsis Peeter wabriku omanikult, kui palju ta meistritele raua puuda tagumise eest maksab.

„Sga puuda pealt altõni (kolm kopikat)“, kostis Miller.

„Noh, siis oled sa mulle 18 altõni wõlgu“, sõnas tsaar.

Miller ruttas kohe oma tuppa, wõttis 18 kuldraha, pani taldriku peale ja pakkus tsaarile, üteldes, et niisugusele töölisele ei wõi muud moodi maksta, kui ainult kullaga.

„Ei ole tõsi“, kostis Peeter, „mina tegin sellama töö kui lihttöomes ja tahan ka sellekohast palka saada. Need 18 altõni kuluvad mulle üsna ära — näe, kingad kaunis wanad, tarwis uued osta“.

Peale raha saamist läksgi Peeter poodi ja ostis omale kingad, mida hiljemalt näidata armastas, seletades, et on neid oma tööga teeninud.

Peeter Suure ajal anti Wene sõjawäele ühesugused riided ja selleks kulus õige palju kalewit. Juba tsaari Aleksei Mihailowitshi ajal hakati meil kalewivabrikuid asutama, aga neid oli wähe ja nad tegiwad halba kaupa; sellepärast toodi kalewid wäljamaalt. Kalewi headuse suurendamiseks oli kõige esmalt waja sündsamat willa muretseda. Peeter tellis Saksamaalt, Silešia maakonnast, mis lammasste kaswatuse poolt kuulus, suure hulga peene willaga lambaid. Peale selle lasti Silesiast hulgana lamburiini tulla ja saadeti neisse paikadesse, kus suuri lambakarjasi peeti; iseäranis Weike-Wenemaale.

Wähe aja jooksul kaswas Wenemaale hulk kalewivabrikuid, nii et kalewite wäljamaalt toomine peatselt

ära lõppes. Tsaar rõemustas väga Wene edu üle kalewi walmistusel ja kirjutas Menshikowile: „Siin tehakse kalewist; see töö suureneb hästi ja Jumal annab saaki, nii et mina mõitsin Wene kalewist omal pühadeks uue wammukse teha lasta“.

Et inimesi Wene kalewite kandmisele kihutada, jättis Peeter — nii pea kui meile kalewibabrikust tekkis — wäljamaa kalewi kandmise järele ja lastis omale Wene riidest ülikonnad teha.

Harilikult tehti tema riided Moskwa wabrikandi Serikowi kalewist. Sellele Serikowile oli tsaar wabriku asutamiseks raha annud ja lubas suuri tellimisi muretseda, kui ta hästi töötab. Esimese kalewi, mis tema wabrikus tehtud, pidi Serikow keisrile tooma.

Mõne aja pärast tuleb Serikow oma parema kalewi paksidega lossi ja näeb seal teise kalewibabrikanti — Dubrowski — ootamas; wiimasel on ka kalewiproovid käes. Serikow waatas seda kalewit ja nägi, et Dubrowskil on tema omast palju peenem ja pehem. Waene wabrikant lõi suuresti kartma ja arwas, et temal lugu lauldud.

Peeter tuli nende juurde, waatas mõlema wabriku töösi, pöörasgi korraks wihaselt Serikowi poole, jäi siis aga mõtlema ja küsis wiimaks Serikowilt, missugusest willast tema kalew tehtud.

„Harilisest lihtwillast, walitseja.“

„Aga sinul?“ päris tsaar Dubrowskilt.

„Beenest, walitud willast,“ kostis kohmetanud kaupmees.

„Sel kombel riid ja mul ju willad kõik ära“, kätatas tsaar kurjalt. „Oleksid ja niisuguse kalewi harilifest willast teinud, nagu Serikow, küll ma siis sind kiidaksin, aga walitud willast ostab igaüks teha; waata, et ja niisuguse tembuga enam minu ette ei tule“.

Siis kiitis Peeter Serikowit tubli töö eest ja tellis tema käest sõjawäe jaoks suure hulga riidet.

Lambakaswatuse edendamist oli kalewitööstuse jaoks waja, aga Peeter hoolitses ka sarwloomade eest, mille kasvatamine muistsel Wenemaal lausa hooletusse jäänud.

Tema ajal hakati ka hobuste-kaswatuse asutama, kus põllutöö ja sõjawäe jaoks tarwilisi hobuste-seltsiiri parandati.

Kuulsad Holmogori lehmad — mis oma nime Arhangli lähedal olewast Holmogori linnast saanud, kus neid kõige esmalt kasvatama hakati — on juuruse ja rohke piimaanni poolt tuttawad. Nende kaswatamisega tezi ka Peeter algust, selleks Hollandist mitu toredat sugulooma tellides.

Wenelaste peatoimetuseks oli muistselt ajast peale põlluharimine olnud; aga wäljamaal rännates ja kõik waabeldes pani tsaar tähele, et wäljamaalased ostawad oma põldusi paremini harida ja saavad kaunis wiletsa maa pealt suuremat saaki kui wenelased. Põlluharimise tõstmiseks püüdis Peeter Wenemaal wõeraid põllumehi asendada, et nad meie talupoegadele oma osawust põllutööl õpetaks. Peeter asutas kroonumaksude sissenõudmiseks iseäralise kammer-kollegiumi;

fellel kollegiumil oli iseäraline osakond põllutöö tõstmiseks, tühjadele maadele asunikkuude saatmiseks ja wiljarikkuse üle teatete kogumiseks.

Peeter Suure armsamaks hoolealuseks oli laewastik — sellepärast on ka mõistetaw, et ta kõige eest muretseb, mis laewadega kuidagi ühte puutus. Laewastik tarwitab purjesi, tarwitab kõisi; ja Peeter püüab, et Wenemaal võimalikult palju lina ja kanepit küllwataks, ja annab ukasides nende harimiseks õpetust. Kanepid tehti meil warsti nii suurel hulgal, ja nii head, et teda rohkesti wäljamaale saadeti. Tsaar andis kõwa käsü, et wäljamaale ainult kõige paremat kaupa saadetak, nii et wäljamaalased ei wõiks weneaste poolt pettuse üle kurta.

Wene lõuend hakkas ka pikkami wäljamaale minema; seal tarwitati üksi laia lõuendit ja meil kujuti kitsast — sellepärast andis Peeter käsü, et lõuendiwabrikutes, mida Wenemaal juba suurel hulgal oliwad, teatud mõedust kitsamat riidet ei tehtaks.

Peaaegu ei ole ühtegi tööstuseharu, mida Peeter ei oleks Wenemaal edenbada katsunud. Tema ajal asutati paberiwabrikud, kuhu igasuguseid sündmata narusi koguda kästi ja nende narude korjamine andis mitmelegi waelele mehele kerget teenistust. Sõjawäele ja tulewärfidele kulus väga palju püssirohtu ja mitmesse Wenemaa nurka kaswasiwad püssirohu wabrikud. Peetri ajal ilmus muidgi wabrikuid: küünla, tärklise, siidi wabrikuid ja muid; kõiki ei tea nimetadagi — olgu sellest küllalt, kui ütleme, et Peetri surma ajaks Wenemaal üle 200 wabriku oli, kus mitu tuhat inimest töötamas.

Rõigile neile wabrikutele ja tehastele kulus suurel hulgal kütet ja Peeter, kes metsa hoida tahtis, käskis Wenemaalt ka kiwisütt otsida, millega kütmist ta wäljamaal näinud.

Sellel ajal oli meil metsa si palju, nad katsiwad peatselt poole terwest maast; aga Peeter aimas siis juba, mis sugust kurja metsade hukkamine saata wõib, ja püüdis hoolt kanda, et neid ilma tarwiduseta ei laastataks. Anti käsk wälja, et metsad osadesse jagatagu ja iga aasta üks ainus osa maha raiutagu, nii et puud selleks ajaks suureks kaswada jõuaks, kui ring läbi käinud. Metsad saiwad tulekahjude all, mis wahel kümneid tuhandeid desjatinisi häwitasiwad, raskesti kannatada ja sellepärast tuli käsk, et metsapõlemise puhul peawad kõik elanikud, kes kümne wersta kaugusel asumas, kustutamisele ruttama.

Järgmine lugu näitab, kui wäga Peeter metsade eest hoolitses. Peetri ajal oli Peterburis kaupmees Sapshinil suur õllekööök, mida Peeter sagedasti waatamas käis. Ühel wõeraskäigul nägi tsaar, et õlleköögi ahi on kuhjani puid täis, palju suuremal määral kui waja. Tsaar pööras õllekeetja poole ja kätatas kurjalt: „Näha on, et sa puudest ei hooli — paned neid ahju palju rohkemalt kui waja. Sa mõtled, et Peterburi ümber on metsa küllalt, mis puudest siis hoida; unustad aga ära, et ilma kokkuhoidmiseta kõigesuuremadgi metsad warsti lõpewad. Waata ette ja ole edespidi kokkuhoidlikum, muidu saan ma sinu peale wihaseks.“

Meie nägime eespool, kudas Peeter metsa põlemiste eest muretses, aga ka muid tulekahjusi pani tsaar tähele. Punane kuff oli Wenemaal suuresti waewanud. Sinnedes kui ka külades oliwad hooned puust, ilma misgi korrata ja tihedalt ehitatud; katused enamasti õlest ja lauast. Suhtus üks hoone põlema hakama, siis wõis tuli kergesti teise maja kallale minna. Tulekustutajaid ja pritsiini siis sugugi ei tuntud, tuld katsuti pangebe ja kappadega kustutada, aga sel kombel ei jõua kaugele. Waewalt saad ringi waadata, kui juba teine maja põlemas, siis kolmas, ja paari tunni pärast nagu ei oleks terwet uulitsat olnudgi. Sagedasti põlesiwad terwed linnad maha ja waesed elanikud, kes mitte ainult peawarju, waid tihti ka terve waranduse kautasiwad, muutusiwad korraga kerjusteks.

Et niisugustest üleüldistest tulekahjudest wõimalikult peaseda, anti käsk, majasi ükssteisest kaunis kaugele ehitada, sirgete uulitsade äärde ja katuseid wõimalikult kiwist teha. Peale selle seati Peetri ajal ka tulekustutuse pritsid tarwitusele; tsaar oli neid Hollandist toonud.

Endisel Wenemaal ei olnud warastest ega rööwlistest puudu ja Peetri ajal läks nende arw esialgu weel suuremaks. Põlkudest põgenes palju inimesi ära, kes rasket ja harjumata teenistust wälja kannatada ei tahtnud ja suurem osa neist jooksi kuteest asus rööwlite kilda. Mitmesuguste kaabakate arw suurenes weel see läbi, et kerjamine ära keelati ja kõik petised kerjused ja sandid pidiwad teisel teel ülespidamist muretsema. Rööwliid

teadsiwad, et tsaaril wäliete waenlastega palju muret on, ja arwasiwad, et ta esiotsa nendega tegemist teha ei suuda; nad lätsiwad ükslugu julgemaks, nii et nende salgad wiimaks Moskwasse ilmuma hakkasiwad, kuna maanteedel liikumisest kõnetgi olla ei wõinud. Tsaar, kes igal pool korda seada tahtis, ei suutnud seda ära kanda; sellest hoolimata, et sõja ajal iga soldat temale kalliks oli, saadab ta suured wäesalgad paikadesse, kus kõige rohkem rööwliisi asumaks, ja lasseb igat kinnitõdetud rööwlit waljusti nuhelda. Warsti jäi rööwimiste hulk õige weikeseks.

Wagad wenelased tegiwad juba muistselt ajast kloostritele suuri kingitusi ja mõned kloostrid saiwad selle läbi nii rikkaks, et mungad töötä elu pidama hakkasiwad, oma tõutusi — waesufes ja töös elada — ära unustades. See ei meeldinud Peetrile, kes ise ilma puhkamata isamaa heaks töötas ja seda ka kõigilt oma alamatelt nõudis. Ta laskis rikkamatesse kloostritesse warjupaigad waestele ja wigastele sõjameestele asutada, ja sundis kloostri kulul neid üles pidama. Peale selle pidiwad mungad haigemajasi ehitama ja haigeid rawitsema, kui ka kloostri põldusi oma jõuuga harima. Naiskloostrites kästi nunnasi näputöösi teha; peale selle pidiwad nad waestele lastele, kes neile kaswatuseks saadeti, õpetust andma. Aga munkade ja nunnade laiskust taga kiwsates hoolitses Peeter Suur palawalt rahwa wagaduse eest: käskis pühapäiwil ja pühadel jumalateenistusel käia ja laskis igasugust jumalateutust waljusti nuhelda. Sumala ja tema käskude auustamist pidas tsaar kõige

förgemaks ja kinnitas sagedasti, et halb Sumala teener ei wõi ka keisrile ja isamaale heaks teenijaks olla.

Nende ja muude korralduste waral suurendas Peeter Wenemaa rikkust märksa, nii et riik raskest, pikast sõjast ja kallitest uuenduste kuludest hoolimata — Peeter ei halatsenud ühegi kasuliku uuenduse sisseseadmisel raha — ikka oma sissetulekuga läbi sai ega kopikatgi wõlga ei teinud.

Peeter Suur tarwitas kõike jõudu selleks, et oma kodumaad kõrgemale upitada, aga seal juures tuli tal rumalusega, mis tsaari tegudes peatselt patutööd nägi, rohkesti wõidelda. Palju wastupanekut sai tsaarile pimedada õpetamata rahwahulga poolt osaks ja seda rohkem tundis ta hariduse laialilautamise tarwidust. Moskwas, Peterburis ja mujal linnades asutati kooli — mere-, inseneri-, matemaatika-teadustele ja muude asjade õpetamiseks. Peale selle saadeti endisel kombel hulgana noorimehi wäljamaale, ennast käsitöodes ja teadustes täiendama. Anti käsk wälja, et kõik aadelimehed peawad lugemist ja kirjutamist, rehendamist ja Sumala sõna õppima; ilma selleleta ei lubatud riigiteenistusesse wõtta. Kuid tsaar ei hoolitsenud mitte ainult aadeliseisuse hariduse eest, waid ka teiste seisuste, iseäranis waimulikkude eest; wiimaste jaoks asutati igasse piiskoppkonda waimulikud koolid — seminarid.

Kui juba koolid asutatud — kulus ka raamatuid; pealegi tahtis Peeter, et meil rohkesti õpetlikkusi

ja häid raamatuid luetakse, aga — peale waimu-
liffude — meil raamatuid peaaegu ei olnudgi. Selle-
pärast lasseb tšaar wõderastest keeltest kõige kasuliku-
maid ja tarwilisemaid raamatuid ümber panna ja
walmistab uue tähestiku — sellesama, millega nüüdgi
kõik Wene keeli raamatuid trükitakse. Waremalt
tarwitati Wene keelele Slaawi tähtsi, nagu nüüd ai-
nult kiriku-raamatutes leida.

Et kõik teada saaks, mis igal pool Wenemaa
nurlades ja wäljamaal tehakse, käskis Peeter iseäralisi
teatelehtsi — ajalehtsi — trükkida; juhatas sage-
dasti, mis neisse üles panna ja kirjutas wahel isegi
mitmesuguseid tükkisi.

Wõimata on kõike üles lugeda, mida Peeter
Wenemaale teinud. Ei leidu riigiwalitsuse osa, ega
tööstuse haru, millesse tema waim ei oleks puutunud.
Ega's keiserinna Ekaterina II. muudu kõnelelend: „Kui
mul midagi kasulikku ettewõtet meelde tuli, lasksin
kohe järele kuulata, kas Peeter Suur ei ole midagi
sellesarnast teinud, — ja alati ilmus, et jah.“

Meie jutustasime sellest, kuidas Peeter Wene
rahwa uinuwaid jõudusi äratanud; sellest, mis sugusele
paigale ta Wenemaad teiste riikide seas tõstnud;
kõnelesime tema hoolitsustest riigi sisemise olu korral-
dusel — waatame nüüd meie kodumaa suure uuendaja
elukäiku ja iselaadi.

Nagu meie nägime, hoolitses Peeter kõige eest,
mis Wenemaale wähedagi kasu tuua wõis; pani kõike
terawalt tähele, et igal pool hoolega ja õieti töötataks,

ja oli ise heaks eeskujuks. Tema terwe elu oli lausa töö ja pealegi „töö palehigi sees.“

Wara hommikul, mõnikord weel enne päikese tõusu, oli suur tsaar juba jalul ja asus tööle. Ta kirjutas ise wõi ütles oma tennikutele ette — hulga määruseid ja käskusi, mis kõigemitmesugusemaid asju punktusiwad. Rahwa hingekirjutuse wõi nekrudi wõtmise käsu kõrwal tuliwad Peetri sule alt juhatused, kudas parem wilja koristada, kas wikatite wõi sirpidega, kudas mõnufam wiiskusi punuda jne. Niisuguste weikeste asjade eest hoolitsemine raiskas tsaaril palju aega, mida ta oleks wõinud tähtsama töö peale tarwitada, aga teifiti ei saanud läbi. Sellel ajal oli Wenemaal wähe inimesi, kes Peetri mõtete tähtsusest aru saiwad; wähe oli neid, kelle hooleks ta mõnda asja anda wõis ja julge olla, et seda just nii tehakse, nagu ta tahab. Üks Peetri aegsetest elanikkudest, talupoeg Possoshtow kirjutab: „Meie suurel tsaaril on mäe peale tirimas kümnekesi abimehi, kuna wäe alla miljonid kisuwad — kudas ta töö ruttu edeneda wõib?“ Muidugi pidi Peeter niisugustel tingimistel ise kõige peale mõtlema, ega tohtinud kõige weiksematgi asja ära unustada.

Wara hommikul asus Peeter oma armsama käsitöö — treimise kallale; see oli tale muudest töödest puhkuseks. Tsaar armastas nii hästi puust kui ka elwandiluust asju wälja treida, ja suur hulk tema töödest on meie ajani alles jäänud. Luust treis tsaar enamasti mitmesuguseid asju ja anumaid, mis jumalateenistusel tarwilised. Kaks suurt suitsetatamise panni,

mida tšaar walmistanud, on praegugi Peeter-Pauli kirikus näha.

Treipingi juures töötamisel tõusiwad Peetri meelde mitmed tähtsad mõtted, ja et keegi teda segama ei tuleks, seisis töötua ukšel kiri: „Keda ei ole kästud ega kutsutud, ärgu tulgu sisse; mitte ainult wõeras, waid ka selle maja teenijad, et peremehel oleks seegi paik rahuline“.

Wõnikord lastis tšaar wõeraid sinna oma juurde kutsuda, iseäranis noorimehi, kes wäljamaalt õppimise teekonnalt tagasitulnud. Tšaar wõttis neid sealsamas walju katsumise alla, mis nende kaugema saatuse ära määras, sest Peeter, kes hoolstatele ja tublidele töölistele rohket tasu andis, ostas laiskast ja hooletumaid waljusti nuhelda.

Teimesed, keda Peeter hommikuks oma juurde kutsus, pidiwad alati õige wara tulema, sest kella kuue wõi seitsme ajal läks tšaar harilikult wälja, Peterburis käsilolewaid ehitusi waatama. Korraks andis ta Daani saadikule teada, et see kella nelja ajal hommikul tema juurde tuleks. Saadik ei uskunud, et Wene tšaar nii warakult üles tõuseb ja läks kella kuue ajal lošsi, aga keiser ei olnud — ta oli laewaellingile läinud. Kohmetanud saadik läks ka sinna ja pidi imestusega nägema, kudas Wene keiser laewa masti otsas istub ja kirwega tööd teeb. Tšaarile anti saadiku tulekut teada. „Mis siis, kui ta ei osanud mind paleest leida, siis wõtku waewaks siia ülesse tulla.“ Ja toredas mundris daanlane oli sunnitud kõisredelit kaudu

masti otša ronima, kus keiser teda väga armulikult vastu wõttis. Peale seda juhtumist ei jäänud saadik mitte kunagi enam hiljaks, üks puhas kui warast aega temale määrati.

Chitustelt läks Peeter senatisse wõi mõnesse kollegiumi, mida mitmete walitsuseasjade kõrgemaks ülewaatuselks seatud, ja wiibis sinna kaunis kauaks — asjade otsustamist kuulates ja kollegiumi liikmetele kui ka senatoritele oma juhatusi andes.

Päewal, ennelõunasel ajal, sõitis tsaar enamasti linnas ringi, wabrikuid ja töökodasi waadates wõi tuttawatele wõersiks minnes; peale lõunasööki — toidud oliwad tal harilikult kõige lihtsamad — asus jällegi walitsuseasjade kallale.

Dma oleku poolt oli keiser väga lihtne ja igaüks, kellel waja, wõis julgesti tema poole pöördä. Kardewäes teenis palju soldatisi, kelle juures ta waderiks olnud, ja niisuguste warrude pärast juhtus ta sagedasti mõnele fuurele pidustusele hiljaks jääma.

Rord oli würst Menshikowi juures suur pidusöök, kuhu tsaar ka tulla lubanud. Rõik wõerad oliwad juba koos, lõuna tund jõudis kätte, kuid tsaari ikkagi ei tule. Wiimaks, alles paari tunni pärast, ilmub tsaar.

„Anna andeks, Danilõtsh, ma jäin pisut hiljaks“, pöörab ta peremehe poole, „olin siin ühe madrukse juures last ristimas“.

Peale ristsid jõi tsaar hariliselt klaasi napsi ära, ja tintis lapsle „hambarahaks“ hõbe rubla, mida lausa püha asjana hoiti.

Mitte ükski asi ei vihastanud tsaari nii väga, kui wale ja ülekohus. Süüdlane wõis alati tema andeksandmist ära teenida, kui ta oma süüdi õiglaselt üles tunnistas, aga häda sellele, kes salgas ja tagasi ajas — niisugune kautas tsaari usalduse igaweseks. Peeter kõneles, et ta ei suuda mitte kunagi inimest usaldada, kes temale korragi waletanud.

Peetril oli väga järsk iseloom, aga tõtt wõis temale alati näusse kõneleda, ka siis kui see tsaari mõtetele otse vastu käis. Oma abilistest auustas Peeter Suur iseäranis senatori würst Jakob Feodorowitsch Dolgorukowit, ja auustas teda nimelt otsekohese loomu eest, et Dolgorukow igale ühele — nii teistele kui ka tsaarile — alati tõtt näusse kõneles, kuigi see tõde tibe kuulda oli. Määratu oli asjade hulk, mille kallal tsaaril töötada tuli, ja wahel juhtus, et ta järelemõtlemata kästusi andis. Würst Dolgorukow ei kartnud siis kunagi tsaari tahtmisele vastu astuda ja ligemalt järele mõteldes pidi Peeter ikkagi oma truubi teenert tänama.

Korrale saatis Peeter senatile käsukirja, et Peterburi ja Nowgorodi kubermangudest wõimalikult palju töölist Ladoga kanalit kaewama aetaks. Dolgorukow hüüdis koha, et seda käsku täita ei wõi, ja kiskus

käsu kirja suures ärrituses puruks. Kõik teised senato-
rid kohkusiwad seda liigjulgust nähes ja arwasiwad, et
Dolgorukowi lugu nüüd hästi ei lõpe, kuigi tsaar te-
male waremalt palju andeks annud. Tõesti näis lugu
nii olewat, kui Peetrile asjast teatati. Hirmsa wiha
sõitis tsaar senatisse, ruttas Dolgorukowi kallale ja kü-
sis, kudas ta niisugust häbemata tegu korda saata jul-
ges; selle eest ähwardas surmanuhtlusega.

„Minu elu üle on sul ju wõimust, tsaar,“ kos-
tis julge würost, „aga mina ei wõinud käsu kirja, mida
sa wististi wäheste järelnõutlemisega annud, täitmisele
saata. Reed kubermangud on ju Rootsi sõja läbi kõige
rohkem kannatanud ja saatsiwad täitsa hukka, kui sealt
nii palju töölist ära tuua. Kas sa ei wõi töölist teis-
test kubermangudest kutsuda, kus töölist rohkem ja rah-
was kurnamata on?“

Tsaar waitis natukesse, andis siis Dolgorukowil
suud ja sõnas: „Päris õige, onukene! sa kõneled tõtt,
minu käst oli küll mõtlemata, aga ära sa sellepärast
teinekord minu käsu kirjasi katki kisu!“

„Würost Jakob on senatis mul tubli abiline“, kõ-
neles Peeter Dolgorukowi kohta; „ta saab asjast hästi
aru, ega meelita mind, waid kõneleb lausa tõtt“.

Tsaari õigusearmastuse tunnistuseks wõib weel
järgmise loo jutustada. Nowgorodi kaupmees Igolkin
wiibis Põhja sõja alguse ajal Rootsimaal; roots-
lased ei lastnud teda kodumaale, waid paniwad mehe
wangi. Wangitornis juhtus Igolkin korraks kuulma,

Kuda kaks wangisoldatit Peeter Suurt igapidi sõimawad ja teutawad. Igolfin läks nende juurde ja palus, et tema juures Wene keisrist halba ei kõneldaks; aga soldatid ei jätnud järele, waid hakkasiwad Peetrit hullemini sõimama. Igolfin püüdis küll rahule jääda, aga ei suutnud wiimaks oma walitseja teutamist ära kanda; tungis rootslaste kallale, kiskus ühel püüsi käest ära ja lõi mõlemad surnuks. Wahwa kaupmees wõeti kõhe linnu, aga Rootsi kuningas Kaarel XII. käskis teda waremalt Wenemaale saata, seletades, et iga aunis riigialampeaks tema eeskuju järel tegema.

Wenemaal wõttis tsaar Igolfinit lahkesti vastu ja pakkus tale mitmesuguseid andisi, aga kaupmees ei tahtnud midagi. Siis wõttis Peeter Igolfini pojapoja sõjateenistusse ja lubas nooremehe mõne kuu pärast ohwitseriks ülendada. Neg jõudis edasi, kuid Peeter, kellel palju muud töösi oli, unustas tõutuse ära. Igolfin andis nüüd senatisse kaebtuse, et Preobraszenski polgu polkownik Peeter Mihailow on teda petnud, lubanud tema pojapoega teatud aja jooksul ohwitseriks tõsta, ei ole aga tõutust pidanud. Senatorid hakkasiwad wanamehele seletama, et ei wõi kaebtust vastu wõtta, sest petis polkownik ei ole keegi muu kui tsaar ise; aga Igolfin jäi oma nõude juurde kindlaks. Peeter juhtus ise senatis olema, kuulis waielust ja tuli asja kõhta seletust pärima. Kui tale asi ära kõneldud, hakkas tsaar naerma ja ütles: „Wanakesel on õigus; mina petsin teda küll, katsun aga kadunud aega tagasi wõita“. Mõne päewa pärast ülendati noor Igolfin korraga teise ohwitseri auujärku.

Peeter Suur, kes teiste käest palju nõudis ja ainult teenistuse järele taju andis, oli iseenele vastu samasugune. Nii maa- kui merewäes algas ta teenistust kõige alamal järgul, et asja täitsa tundma saada, ja lastis ennast alles siis kõrgemasse auujärku ülendada, kui arwas, et on seda tõesti ära teeninud. Laewastikus jõudis ta kontr-admirali auujärguni ja ... kui selles ametis mõne aasta teeninud oli — andis merewäe walitsusele, admiralteedi kollegiumile palwe, et teda witseadmiraliks ülendataks. Seal juures harutas ta oma tegewusest juhtuseid, mis tema arwates ülendamisega õigust andma peaksiwad. Kollegium waatas tsaari palwe läbi ja kostis, et ta on küll kõrgendamist ära teeninud, aga kellelgi teisel kontr-admiralil olewat weel tublim teenistus ja teda waja ennemalt ülendada. Peeter jäi admiralteedi otsusega täitsa rahule ja sai soowitud auujärgu alles mõne aja pärast, kui oli Hangoniemi lahingus Rootsi laewastikku wõitnud.

Wähe on riigiwalitsejaid leida, kes oma alamate eest nii wäga hoolitseksiwad, kui keiser Peeter Suur. Igauks, isegi kõige waesem, kõige alam inimene wõis temas kaitstjat ülekohtu ja rõhumise vastu leida. Ta andis mõisnikkudele, kes oma päris-talupoegadega toorelt ümber käiswad, waljut nuhtlust. Kui Wene maal nekrutisi wõtma hakati ja alaline wägi seati, siis määrati soldatile päewa jäuks teatud hulk toitu; aga enne selle toidumäära finnitamist wõttis tsaar nõuuks, asja ise järele katsuda. Ta elas terve kuu aega, ainult soldatitele määratud toitu tarwitades, ja finnitask toidumääruse alles siis, kui nägi, et sellest mehe üles-

pidamises küll jätkub. Armastus riigialamate vastu oli ka Peetri warase surma põhjuseks, sest külmetuse, mis ta haigust kiirustas ja tale surma tõi, sai ta ju uppuvate soldatite peastmise juures.

Gra elus armastas Peeter suurt lihtsust. Tema söök oli kõige lihtsam, riided samati ja keegi ei oleks wõinud mõelda, et see pikk, põlewa pilguga mees, kes jämedat halli wammust kannab, Wenemaa wägew keiser on. Ainult üksikutel juhtumistel, wõeraste riide saadikute wastuwõtmisel wõi laewade wettelaskmisel kandis Peeter toredat, hõbedaga õmmeldud kuube ja püha Andrease ordu sinist linti.

Kui Peetri lihtsa elu üle imestust awaldati, wastas ta harilikult, et wõib oma palgaga teha mis tahab, aga rahwast kogunud raha peab riigi heaks tarwitama: selle üle peab ta Jumalale aru andma.

Terwe eluaja oma kodumaa riigialamate heaks töötades, nõudis Peeter ka oma alamatest tööd. „Tehke tööd,“ kinnitas ta noortele mõisnikkudele, kes wäljamaalt õppimise teekonnalt tagasi tuliwad. „Mina olen teie tsaar, aga minul on käed rakkus, et teile eeskujuga näidata; ma tahaksin, et oma wanusesgi teist enesele sündsaid abimehi ja isamaale teenijaid leiaksin.“

Wenemaa suutrust luges tegi Peeter palju mõistusega tööd; palju töötas ta ka kätega, oma alamatele eeskujuks olles — ta oskas ju terwelt neliteiskümmend käsitööd.

Ära tundes, et wäljamaalased sellel ajal wenelastest hariduse ja teadmiste poolt palju kõrgemal seisawad, kutsus Peeter nende seas paljugi oma teenistusse, püüdis aga alati, et need oma teadmist wõimalikult kärmesti wenelastele kätte õpetaks. Peetri ajal oli Wenemaal wäljamaalasi õige rohkesti, aga peatselt kunagi ei seisnud nad mõne walitsuse asutuse wõi ettewõtte juhatuses — ülematels nimetas Peeter hariliselt põliseid wenelasi, kuna wäljamaalased neile lihtsalt abimeesteks ja nõuuandjateks oliwad.

Kangelane ihu ja waimu poolest, suure kaswuga, tugewate laiade õladega, suurte mustjate silmadega, läbitungiwa pilguga — Peeter oli see, kellest kuulus Wene luuletaja Puschkini ütles:

Wahest puusepp, igas töös ees,
Wahest akademik, laewa juhataja,
Muujärje peal ikka töomes,
Suure riigi üle wägew walitseja.

5- PEA 1015/1

Bind 15 kop.